

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Виконала:

Панібратенко Тетяна Юріївна

магістрантка спеціальності 012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
С. А. Тітаренко

Допущено до захисту
«23» листопада 2021 р.

Завідувач кафедри

Л.П. Загородня
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ДЕК:

_____
_____
_____

Глухів - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН ДОШКІЛЬНИКІВ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Формування доброзичливих взаємин дошкільників як феномен наукового дослідження.....	7
1.2. Значення та особливості використання сюжетно-рольових ігор в освітньому процесі дошкільного навчального закладу.....	19
1.3. Особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор.....	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР.....	38
2.1. Завдання, методика, результати констатувального етапу експерименту.....	38
2.2. Система роботи з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор.....	48
2.3. Динаміка рівнів сформованості доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку (контрольний експеримент).....	70
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	76
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Складні політичні, економічні, соціальні умови сучасного життя являються причиною ворожості між людьми. Даний фактор, у свою чергу, призводить до проявів агресії, жорстокості, нетерпимості, відчуженості та байдужості навіть між близькими людьми. Особливо вразливі до соціального впливу є діти дошкільного віку, які часто переймають приклади подібної поведінки в свою групу дитячого садочку.

Дошкільний вік є унікальним періодом розвитку особистості. У цей період закладаються базові основи особистості, розвиваються різні види діяльності, виникає здатність до довільності поведінки, здатності співвідносити власні бажання й потреби рахуючись з іншими людьми, активно розвивається емоційно-вольова сфера. Також відбувається динамічний розвиток міжособистісних відносин дітей у спілкуванні, у різних видах діяльності, перш за все, у ігровій. У дошкільному віці закладаються основи чуйності, терпимості та дружелюбності в міжособистісних стосунках з однолітками та дорослими.

Відповідно вимог нормативно-правових документів, таких як: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Базового компонента дошкільної освіти» (2021 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), освітніми програмами розвитку дітей дошкільного віку, наголошується вектор на виховання дитини до самостійного життя в суспільстві.

У наукових дослідженнях вчених (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Загарницька, О. Кононко, Т. Поніманська, Ю. Приходько та ін.) акцентується на необхідності посилення уваги до активізації особистісного потенціалу дитини, її гармонійної взаємодії з однолітками. Розвиток усвідомлення дитиною своєї поведінки з урахуванням ігрової діяльності розглядали вчені (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Русова, та ін.). Феномен формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку є

предметом досліджень А. Богуш, Ж. Горіної, Л. Калмикової та ін.. Проте питання формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри досліджено недосконало і потребує сучасних актуальних наукових розвідок. Отже, актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, недостатня розробленість у теорії та практиці дошкільної освіти визначили тему роботи: «Формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити ефективність системи робіт з формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. З'ясувати теоретичні основи формування доброзичливих взаємин дошкільників у науковій літературі.
2. Охарактеризувати особливості використання сюжетно-рольових ігор в освітньому процесі дошкільного навчального закладу.
3. Виявити та теоретично обґрунтувати особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор.
4. Здійснити критеріально-рівневе оцінювання сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників.
5. Експериментально перевірити ефективність впровадження роботи з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор.

Об'єкт дослідження – формування доброзичливих взаємин старших дошкільників.

Предмет дослідження – формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація педагогічних, психологічних, методичних джерел з проблеми дослідження) – з метою уточнення ключових понять

дослідження; обґрунтування доброзичливих взаємин дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри та виявлення стану розробленості досліджуваної проблеми; емпіричні (спостереження за освітнім процесом та опитування дітей старшого дошкільного віку) – для визначення рівня сформованості їхніх доброзичливих взаємин, аналізу ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку в процесі дослідження; методи математичної статистики – для аналізу отриманих результатів експериментальної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що визначено теоретичні основи доброзичливих взаємин дітей старшого дошкільного віку як педагогічної категорії в сучасній науці; виокремлено особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор, а саме забезпечення методичного супроводу формування доброзичливих взаємин дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри; збагачення потенціалу предметно-ігрового розвивального середовища закладу дошкільної освіти; залучення дітей до активної взаємодії через ігрову діяльність; обґрунтовано зміст поняття «доброзичливих взаємин дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»; уточнено склад компонентів досліджуваного явища – визначено критерії (когнітивний, емоційний, комунікативно-інтерактивний), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні системи роботи з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор. Результати педагогічного дослідження можуть бути використані студентами в системі їхньої професійної підготовки та в практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти під час підготовки і проведення занять.

Апробація результатів та публікацій. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на 2-х науково-практичних конференціях: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкульна і початкова освіта: реалії та перспективи» (23-24 квітня 2021 року, м. Суми) та VI Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (23-24 квітня 2021 року, м. Суми). За результатами дослідження опубліковано 2 статті.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 101 сторінок. У тексті подано 2 рисунка, 18 таблиць, 6 діаграм. Додатки викладено на 16 сторінках. У списку 70 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН ДОШКІЛЬНИКІВ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Формування доброзичливих взаємин дошкільників як феномен наукового дослідження

Поняття «взаємин» у наукових дослідженнях ще не має однозначного визначення. У вітчизняній психології взаємини людини в розвиненому вигляді представляють цілісну систему індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [13, с. 52]. Відношення особистості до інших, на думку дослідника, є одночасно взаємовідносинами, тому що люди не можуть ніяк не ставитися один до одного, будучи членами однієї групи або беручи участь у спільній діяльності.

Науковець В. Гаркуша, під взаєминами розуміє особистісно значуще образне, емоційне та інтелектуальне відображення людьми один одного, яке представляє собою їх внутрішній стан [21, с. 14]. Процесом, у якому формуються, актуалізуються й проявляються міжособистісні відносини, є спілкування.

У свою чергу, дослідниця М. Айзенбарт характеризує міжособистісне ставлення людей, яке завжди є суб'єкт-суб'єктним відношенням, як вид відносин особистості, що розкривається в певному ставленні до іншої людини [1, с. 23]. Учена називає міжособистісні відносини взаємною готовністю суб'єктів до певного типу взаємодії. Готовність до взаємодії супроводжується емоційними переживаннями: негативними, індіферентними або позитивними. Готовність до взаємодії може реалізовуватися в поведінці суб'єктів в умовах спільної діяльності, спілкування, які і розкривають характер міжособистісних відносин. При

цьому міжособистісні відносини характеризуються позитивністю, індиферентністю, негативним емоційним переживанням і співпереживанням; готовністю до сприяння, бездіяльності, опору один одному.

Наступні типи міжособистісних взаємин виокремлює у своєму дослідженні О. Полякова: знайомства, приятельські, товариські, дружні, любовні, подружні, родинні, деструктивні [67, с. 106].

Досліджуючи взаємини у дитячому колективі, дослідниця Т. Рольська виділяє наступні: ставлення до себе, ставлення до інших людей і ставлення до предметного світу. При цьому, Т. Рольська зазначає, що ставлення до інших людей є «центральною утворенням особистості» [75, с. 18]. Вона зауважує, що взаємини й спілкування пов'язані нерозривно: відносини виникають в спілкуванні й відображають його особливості, а з часом впливають на перебіг спілкування.

Відмінною рисою міжособистісних відносин Н. Скрипник називає їх емоційну основу. «Емоційна основа міжособистісних відносин означає, що вони виникають і складаються на основі певних почуттів, що народжуються в людей по відношенню один до одного» [80, с. 57]. Автор виокремлює дві групи взаємин:

1) різні почуття, які зближують та об'єднують людей. У цих випадках інша сторона виступає як бажаний об'єкт, по відношенню до якого демонструється готовність до співпраці, до спільних дій і т.д ;

2) почуття, які роз'єднують людей, при цьому інша сторона виступає як неприйнятна, як об'єкт, по відношенню до якого не виникає бажання до співпраці і т.д.

Психолог І. Бех висловлює думку про те, що розкриття відносин особистості відносно інших людей відбувається у співпраці психології та етики. Науковець зазначав, що: «Ставлення до іншої людини, до людей складає основу людського життя, його серцевину. «Серце» людини сформоване з людських взаємин відносно інших людей; то, чого воно варте, цілком визначається тим, до яких моральних норм людина прагне, яке

відношення до людей, до іншої людини він здатний встановлювати» [6, с. 235].

Про зв'язок моральності і міжособистісних взаємин говорить у своєму дослідженні Н. Волощенко. Відповідно, в основі морального розвитку людини лежить формування міжособистісних відносин. Ставлення до інших людей є центром духовно-морального становлення особистості й багато в чому визначає моральну цінність людини» [15, с. 68]. Дослідниця акцентує увагу на тому, що, на відміну від спілкування, ставлення до іншого може і не мати зовнішній прояв: ставлення може виявлятися й у відсутності комунікативних актів; його можна відчувати або навпаки – ні; воно може існувати на рівні свідомості чи душевного рівня (у формі переживань, уявлень, образів та ін.). Ставлення, згідно авторки, є аспектом внутрішнього, душевного стану, який характеризує свідомість». Тобто, відносини розглядаються як внутрішня психологічна основа спілкування та взаємодії людини.

Згідно О. Матвієнко, в основі морального розвитку людини лежить відповідне ставлення до іншого, яке ґрунтується на почуттях моралі (дружелюбності, співпереживання, емпатії й т.д.) [56].

На нашу думку, до цієї категорії відносин належать й доброзичливі відносини.

А. Таргоній називає дружелюбність позитивною моральною якістю особистості, що виражає щире ставлення до людей, чисті почуття, прагнення до мирного співіснування, до мирного спокійного вирішення виникаючих конфліктів. Відповідно, визначенням дружелюбності є тип відносин один до одного, заснований на повазі, визнанні прав один одного [83, с. 170].

Різні словники дають такі тлумачення слова «доброзичливий»: дружно-налаштований до людей, пройнятий симпатією, доброзичливий, приязний, неагресивний. Дуже близьке за значенням і поняття «Гуманний» (спрямований на благо інших, пройнятий любов'ю до людини) [28, с. 20].

Л. Врочинська, описуючи виховання взаємин між дітьми, заснованих на принципах гуманності, характеризує ці відносини як довірчі, доброзичливі, турботливі, з наявною взаємодопомогою та чуйністю один до одного. На думку авторки, гуманні відносини дітей дошкільного віку будуються на основі взаємних симпатій, прихильності, уміння оцінювати поведінку однолітків і свою; а усвідомлення дітьми правил моралі та моральності сприяє більш успішній побудові відносин [17, с. 123].

Гуманні відносини, Р. Путіло, визначає як соціально позитивні прояви турботи, взаємодопомоги, поваги, солідарності в групі [73, с. 139]. Дослідник зауважує, що для прояву істинно гуманних відносин дитина повинна мати здатність розуміти думки й почуття іншого, здатність до безкорисливої поведінки, а також готовності допомагати іншому й поділитися «індивідуально цінним» з іншими [57, с. 140].

До гуманних взаємовідносин, О. Синиця, відносить прояви співпереживання, співчуття, сприяння; надання допомоги, підтримки. Вона виділяє такі види гуманних відносин як доброзичливість, чуйність, уважність, дбайливість, справедливість [79, с. 9].

Л. Кузьмук доводить, що для формування гуманних відносин у дошкільнят слід розвивати важливі особистісні якості: співпереживання, взаєморозуміння, доброзичливість, дружелюбність, увагу [45, с. 45].

До характеристик гуманних взаємовідносин О. Дуброва відносить: увагу й співчуття до однолітків, чуйність, доброзичливість, співпереживання [33, с. 236].

А. Желан наводить своє формулювання: «Гуманні взаємовідносини у дитини дошкільного віку – це вид його взаємодії з однолітками, у процесі якої формуються потреби в прояві турботи про оточуючих, розвиваються гуманістичні почуття (доброзичливість, дружелюбність, симпатія, співчуття, повага, непримиренність до грубості і жорстокості), виражається в усвідомленні ставлення до людини як до найвищої цінності» [34, с. 20].

Отже, можемо відмітити, що на думку багатьох вищенаведених дослідників, доброзичливі взаємини є гуманними.

М. Савченко вважає, що гуманне ставлення до інших засноване на здатності до співпереживання, до співчуття, доброзичливості. Головна мета виховання гуманності і доброзичливості у взаєминах дошкільників, на думку дослідника, полягає у формуванні спільності з іншими й можливості бачити в однолітках друзів і партнерів. «почуття спільності» й здатність «побачити» іншого є тим фундаментом, на якому будується моральне, толерантне ставлення до людей. Таке ставлення породжує співчуття, співпереживання та сприяння оточуючих людей» [76, с. 52]. Говорячи про особливий тип взаємин – моральних, вчений посилається на те, що ставлення до іншого, як і самосвідомість, засноване на двох суперечливих засадах – об'єктних (предметному) і суб'єктній (особистісному). У предметному типі відносин людина сприймає іншого як обставину життя або засіб використання у власних інтересах. В особистісному типі відносин Я іншої людини «унікальне, «незрівнянне» (не має подібності) і безцінне (володіє абсолютною цінністю); може бути тільки суб'єктом спілкування» [76, с. 54]. Психологічно підставою моральних відносин і виступає особистісне ставлення до іншого, при якому людина – це «унікальний суб'єкт свого життя, а не обставина моєї власної» [76, с. 54].

Дослідниця О. Доманюк встановила, що важкі переживання (злість, заздрість, страх, неприязнь) і конфлікти між людьми пов'язані з домінуванням у людини предметних, об'єктних відносин. Формуючи моральні, доброзичливі відносини у дошкільнят, можна допомогти дітям уникнути цих переживань [29, с. 134].

А. Таргоній розглядає доброзичливість як один з важливих компонентів відносин дошкільнят один до одного, основу, на якій розвивається стійке позитивне ставлення до оточуючих. Вона розкриває складові доброзичливих відносин, до яких відносяться: вміння домовитися в спільній справі, з огляду на інтереси інших дітей; надання допомоги в різних

ситуаціях; справедливе рішення розбіжностей і конфліктів; вміння виявляти співчуття до оточуючих, передбачати й запобігати несприятливим для інших наслідкам; чесність по відношенню до однолітків; прояв уваги [83, с. 170].

Г. Смольникова звертає увагу на те, що доброзичливе ставлення до однолітків проявляється за умови сформованості спрямованості на іншу дитину, розвитку здатності розуміти її емоційний стан. Такі відносини виражаються в прояві турботи, чуйності, привітності [81, с. 14].

Т. Рольська вбачає прояв доброзичливості в активному інтересі дітей один до одного, у привітному зверненні з однолітками, вмінні відгукнутися й розділити їх радощі й прикрощі, надати допомогу. На її думку, доброзичливе ставлення старших дошкільників у розвиненому вигляді виражається в прагненні до змістовного, емоційно-позитивного спілкування на основі дружнього співробітництва [75, с. 43].

О. Пісарєва характеризує доброзичливі взаємини дошкільнят як загальну емоційно-позитивну спрямованість поведінки дитини в її взаєминах з однолітками, які проявляються в умінні співчувати, розуміти стан оточуючих, у готовності надати допомогу й вступати в співпрацю у спільній діяльності [62, с. 187].

Близьким до предмету нашого дослідження з формування доброзичливих взаємин у дошкільників є роботи з формування толерантності у дітей.

Так, В. Акіменко визначає толерантні відносини дошкільнят як відносини, що відрізняються терпимістю й повагою до іншого, емпатією, інтересом, самоконтролем, позитивною взаємодією, усвідомленням результату власних дій, ненасильством [3, с. 100].

І. Петренко, звертає увагу на побудову толерантних відносин дітей дошкільного віку на основі тактовності й поважності, здатності до емпатії, бажанні допомагати, здатності поступатися, віддавати, допомагати, втішати [61, с. 312].

За словами Н. Скрипник, толерантні відносини дошкільнят будуються на основі терпимого, шанобливого ставлення та готовності до взаємодії та співпраці. Складовими таких відносин дослідниця називає відкритість, розуміння чужих почуттів і бажань, миролюбність, дружнє ставлення й інтерес до людей, співпереживання, прагнення надати допомогу [80, с. 39].

Отже, розглянуті дослідники стверджують, що дружелюбність є характерною рисою доброзичливих і толерантних взаємин.

Слід згадати ще деякі синонімічні поняття до предмету нашого дослідження, які використовуються в сучасних дослідженнях.

Так, О. Рейпольська [85] говорить про формування позитивних емоційних відносин у дошкільнят, О. Кононко [43] позитивні відносини, називає «сприятливими» міжособистісними відносинами, Г. Смольникова – відносинами ненасильства [81]. «Ненасильницьке ставлення до іншого, – зазначає Г. Смольникова, – проявляється дружелюбності, схильності до людей, у здатності приймати їх, здійснювати ненасильницьку взаємодію» [81, с. 15]. Отже, зазначені вище автори описують доброзичливі відносини як відносини, в яких міститься позитивна установка на партнера, емпатія, відсутність ворожих намірів, вміння долати власну недовіру.

Отже, з'ясовано, що доброзичливі взаємини в групі дітей дошкільного віку – це відносини, в яких проявляється позитивна установка на партнера, емпатія (співпереживання, співчуття, сприяння), доброзичливість, увага до іншого, прагнення до взаємодопомоги й взаємодії без насильства.

Розглянемо структуру міжособистісних взаємин, яку пропонує А. Галушко [20, с. 53].

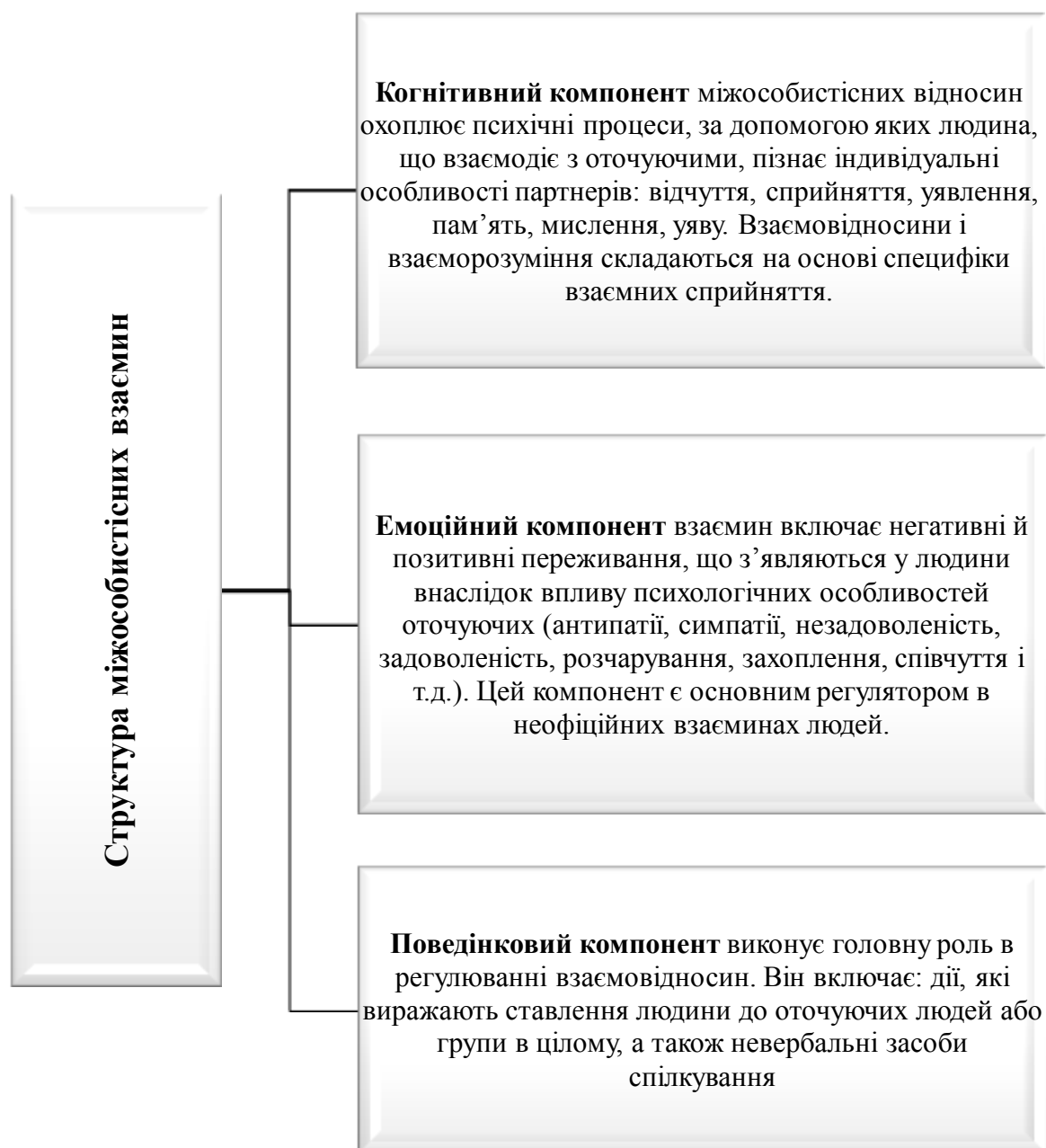

Рис. 1.1. Структура міжособистісних взаємин

Дошкільний вік періодом «оволодіння простором людських відносин через спілкування» з дорослими, а також через ігрові та реальні відносини з однолітками [31, с. 23]. У старшому дошкільному віці створюються сприятливі умови для формування доброзичливого ставлення, що підтверджується рядом психологічних досліджень (Л. Лохвицька, Н. Карцева [40], О. Матвієнко [46] та ін.) Це пов'язано з деякими психологічними особливостями дітей старшого дошкільного віку.

Так, психологами встановлено, що у старших дошкільників переважає особлива форма спілкування з дорослими – позаситуативно-особистісне. Як визначає Г. Смольникова, на відміну від попередньої, позаситуативно - пізнавальної форми, її змістом стає світ людей. Старші дошкільники говорять про себе, своїх знайомих, про правила поведінки і т.д.. Ведучими мотивами в цьому віці стають особистісні, а головним побудником спілкування стає сама людина [82].

У дослідженні Л. Артемової [3] доведено, що до 6-7 років відбувається перелом в поведінці дитини: дорослий як і раніше грає роль авторитетної, необхідної людини, але однолітку, як партнеру по спілкуванню, віддається перевага, випереджаючи дорослого. Старший дошкільник тонко сприймає всі нюанси відносини однолітків до себе, він докладає зусиль, щоб звернути на себе увагу оточуючих однолітків.

За даними А. Богуш, у старшому дошкільному віці спілкування породжує виборчі прихильності між дітьми. В основі доброзичливих відносин лежить задоволення потреби в доброзичливій увазі однолітків, а також задоволення потреби в ігровому співробітництві й прагнення до спільності думок і поглядів [8, с. 56]. У дослідженнях ученого підтвердилося припущення про те, що прихильність до партнера у старших дошкільників слабшає, якщо зміст спілкування не відповідає рівню комунікативної потреби дитини, і навпаки, задоволення провідних комунікативних потреб призводить до симпатії і переваги конкретної людини.

Процес засвоєння зразків поведінки, вважає А. Желан, пов'язаний з виникненням первинних етичних уявлень – «моральних інстанцій» [26, с. 20]. У процесі розвитку довільних дій у дитини формується новий тип поведінки.

Л. Калмикова звертає увагу на те, що моральна поведінка може бути опосередкованою моральними нормами, а її мотивом є відповідність моральним зразкам, підвищення власної самооцінки. З іншого боку, мимовільна моральна поведінка заснована на моральних почуттях (емпатії, співпереживання та ін.), і її мотивом є переживання іншої людини; інша

дитина стає безпосередньою метою діяльності, а не «засобом здійснення власних моральних якостей» [38, с. 78]. Таке ставлення до інших виражається в діях «на користь іншого», тобто в просоціальній поведінці. У старшому дошкільному віці, виявляється прагнення допомогти ровеснику, поділитися з ним важливими для самого себе предметами, поступитися йому. Даний тип поведінки реалізує гуманне, моральне ставлення до іншого.

К. Каплунова [40], взявши за показники емоційну причетність до однолітка і просоціальні дії, виділила кілька типів взаємин з однолітками: пасивно-позитивне, егоїстичне, конкурентне, особистісне, нестійке (рис. 1.2).

Дослідники пояснюють це тим, що у більшості дітей старшого дошкільного віку ставлення до іншого тільки закладається, і від досвіду спілкування дитини з дорослими і однолітками залежить те, яким воно буде.

О. Кононко [44] прийшла до висновку, що в старшому дошкільному віці більшість досліджуваних дітей показали егоїстичне ставлення до однолітків, також велика кількість дітей виявили конкурентне та нестійке ставлення.

Як вказує О. Пісарєва, до 6 років зростає число просоціальних дій, збільшується емоційна залученість у дії й переживання партнера, вираженим стає співпереживання іншому. Більшість дітей можуть співпереживати не тільки успіху, але й невдачам однолітків, вони прагнуть підтримати і допомогти йому. Активність старших дошкільників, спрямована на інших дітей (поступки, допомога), зростає. З'являється бажання зрозуміти переживання однолітка, а не тільки відгукнутися на них. Напруженість і гострота конфліктів до кінця дошкільного віку знижуються [63, с. 231].

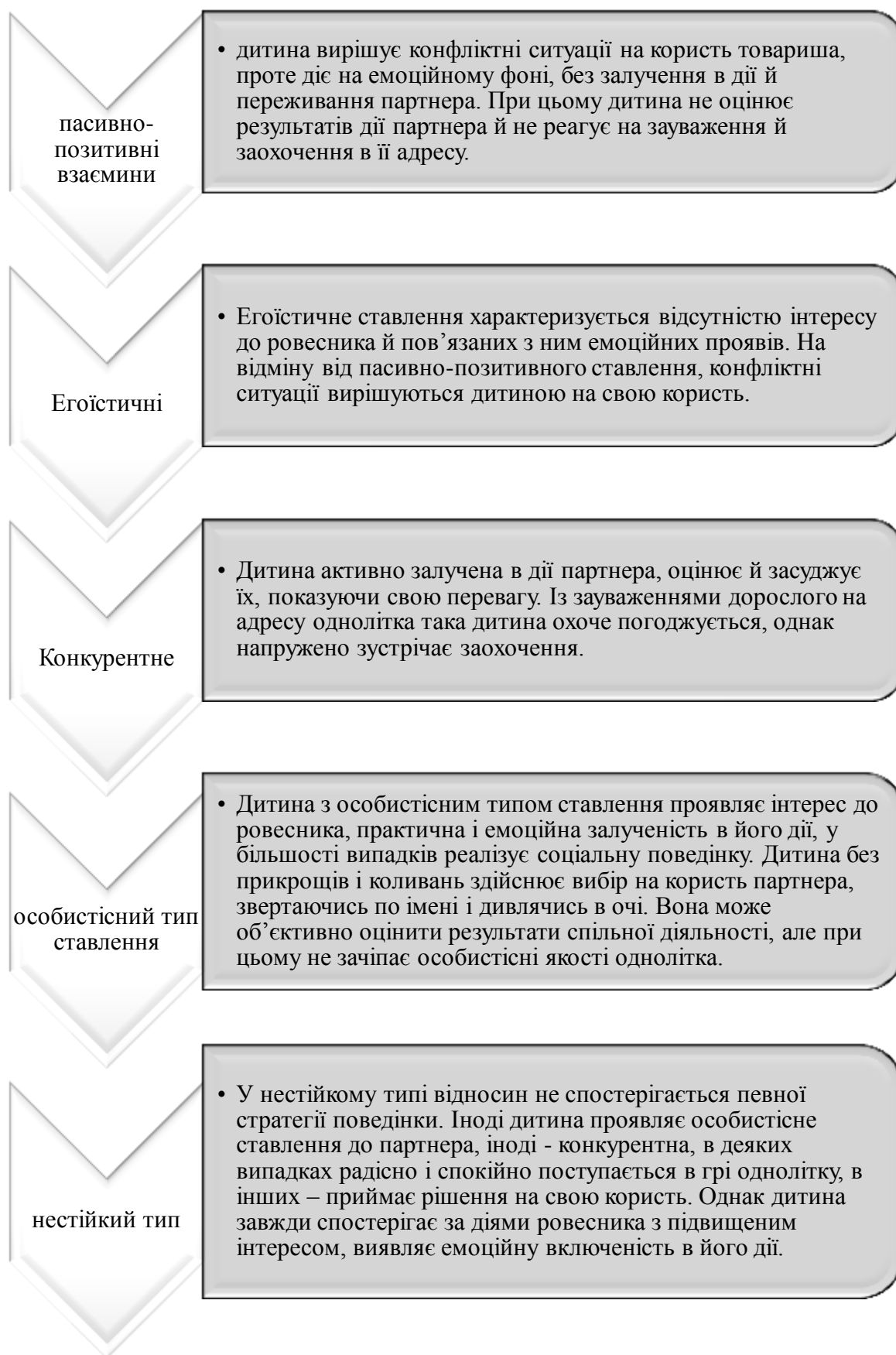

Рис. 1.2. Типи взаємин з однолітками (О. Кононко [44])

Найчастіше «чисті» типи взаємин зустрічаються рідко. Вони перемішуються в залежності від партнера, характеру діяльності і інших умов.

Л. Пісоцька підкреслює, що найпопулярнішими й улюбленими серед однолітків стають діти з гуманним ставленням до інших. Вони чутливі до стану товаришів – їх бажань, інтересів, настроїв, уміють співпереживати їм, отримують радість від спілкування з оточуючими [64, с. 116].

До 6-7 років діти починають усвідомлювати не тільки свої конкретні дії, але і свої бажання, переживання, мотиви, що відбивається в зміцненні суб'єктної складової самосвідомості, а також у зміні ставлення дошкільника до інших людей. Власне Я дитини вже відкрито для інших людей, їх переживань і радощів, а не фіксоване на своїх достоїнствах [65, с. 53]. Це і є причиною того, що старші дошкільники співпереживають одноліткам, охоче допомагають їм і не розглядають успіхи інших як свій провал.

У рамках нашого дослідження варто розглянути особливості формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

И. Айзенбарт пропонує формувати доброзичливі та гуманні взаємини до однолітків у старших дошкільників за допомогою ігрового тренінгу – варіанту соціально-психологічного тренінгу, в якому переважають ігрові методи і прийоми. У ньому використовуються ігри різного виду: дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігрові вправи або синтез усіх видів ігор [2, с. 125].

А. Веремєєва активним методом розвитку доброзичливих взаємовідносин старших дошкільників вважає гру [12, с. 34]. У розробленій нею програмі використовуються сучасні ігрові технології, де гра виступає сферою нормалізації відносин дошкільника з навколишнім світом і однолітками. У якості прийомів формування доброзичливих взаємовідносин авторка застосовує бесіди на різні теми, комунікативні ігри, сюжетно-рольові ігри, психогімнастику, казкотерапію, релаксаційні прийоми, театралізовану діяльність, перегляд мультиплікаційних фільмів.

Н. Горбунова з метою формування поважних, доброзичливих, тактовних відносин дітей старшого дошкільного віку, включає різноманітні ігрові прийоми: театралізовані ігри за мотивами казок, сюжетно-рольові ігри, складання казок та історій самими дітьми; інсценування казок; моделювання ситуацій у відповідності з різними емоціями; імітаційні ділові ігри для відпрацювання міжособистісної взаємодії в звичайних ситуаціях і т.д. [23, с. 44].

Таким чином, проаналізовано теоретичні основи формування доброзичливих взаємин дошкільників у науковій літературі. Дослідження сучасних вчених з проблем формування гуманних, доброзичливих, позитивних, толерантних, ненасильницьких взаємин дають можливість визначити доброзичливі взаємини дітей дошкільного віку як відносини, в яких проявляється позитивна установка на партнера, емпатія (співпереживання, співчуття, сприяння), доброзичливість, увага до іншого, прагнення до взаємодопомоги й взаємодії без насильства; розглянуто структуру міжособистісних взаємин (когнітивний компонент; емоційний компонент; поведінковий компонент); описано типи взаємин дітей старшого дошкільного віку з однолітками (пасивно-позитивний, егоїстичний, конкурентний, особистісний, нестійкий).

1.2. Значення та особливості використання сюжетно-рольових ігор в освітньому процесі дошкільного навчального закладу

Гра займає в житті дошкільника особливе місце. Вони використовуються на заняттях, у вільний час діти з цікавістю грають у вигадані ними ігри. Самостійні форми гри мають в педагогіці найважливіше значення для розвитку дитини. У таких іграх найбільш повно проявляється особистість дитини, тому гра є засобом всебічного розвитку (розумового, естетичного, морального, фізичного). У педагогічній теорії гра розглядається з різних позицій. З позиції психології відзначається вплив гри на загальний

психічний розвиток дитини: на формування її сприйняття, пам'яті, уяви, мислення; на становлення його довільності. Соціальний аспект проявляється в тому, що гра – це форма засвоєння суспільного досвіду, її розвиток відбувається під впливом оточуючих (дітей і дорослих) [24, с. 18].

Педагогічний аспект гри пов'язаний з розумінням її як форми організації життя і діяльності дітей. у її основі лежать, на думку Г. Григоренко, такі положення: гра покликана вирішувати загальні завдання, першочерговим серед яких є розвиток моральних і громадських якостей; гра повинна носити розвиваючий характер і проходити під пильною увагою педагога; особливість гри як форми життя дітей складається в її проникненні в різні види діяльності (праця, навчання, побут) [26, с. 19].

А. Дмитренко вважає, що дошкільний вік – період імітації нових вражень і їх усвідомлення за допомогою розумової праці. Прагнення дитини в перші 6-7 років життя до осмислення вражень про навколишнє життя задовольняється в іграх. Автор, на основі наукової літератури поділяє дитячі ігри на дві групи [26, с. 45]:

- імітаційні (наслідувальні);
- рухливі (ігри з правилами).

Д. Ельконін, розглядаючи ігри з точки зору їх практичної користі, виділяв шість груп [87]:

1. рухливі ігри, що задовольняють гостру потребу дитини у фізичній діяльності, мета яких – розвиток і зміцнення м'язів;
2. гри, які виховують почуття, розвивають спритність і спостережливість;
3. ігри, які розвивають розум, сприяють вихованню почуттів і задовольняють цікавість дитини, служать формуванню спостережливості та правильності суджень;
4. емоційні гри, в яких відбувається розвиток чутливості, альтруїстичних почуттів і почуття громадськості;

5. артистичні гри – це різноманітні живописні, архітектурні, наслідувальні, пластичні, драматичні ігри, які сприяють пробудженню естетичних почуттів дітей;

6. сюжетно-рольові ігри.

Отже, зупинимося більш детально на розгляді сюжетно-рольової гри.

Сюжетно-рольова гра є діяльністю, основним джерелом якої є навколишній світ, життя і діяльність дорослих і однолітків. Центральною ланкою сюжетно-рольової гри – уявна чи реальна ситуація, яка міститься в тому, що дитина бере на себе певну роль і виконує її в ігровій обстановці [78, с. 30].

Ю. Рібцун характеризував сюжетно-рольову гру як тип гри, який стимулює найбільш мимовільні прояви дитини, і у той же час вона ґрунтується на взаємодії дитини з дорослими [74, с. 414].

Для сюжетно-рольової гри властиві наступні характеристики: емоційна яскравість, ентузіазм дітей, самостійність, енергійність, творчість [72, с. 60].

Згідно з концепцією Д. Ельконіна [87], сюжетно-рольова гра є проявом зростаючого зв'язку дитини старшого дошкільного віку з соціумом. Прояв соціально-рольової гри пов'язаний не з дією внутрішніх, природжених, підсвідомих сил, а з абсолютно реальними умовами життя дитини в суспільстві.

Г. Григоренко до видів сюжетно-рольових ігор включає [24, с. 19]:

1. Ігри на побутові сюжети: сім'я, дні народження, похід в гості.
2. Ігри на теми, в яких демонструється праця людей: школа, магазин, бібліотека, пошта, перукарня, лікарня.
3. Ігри на героїко-патріотичні теми: війни, космічні польоти та ін.
4. Ігри на теми літературних творів.
5. «Режисерські» гри, в яких дитина проводить різні маніпуляції з ляльками.

На думку І. Бугастова, рольові ігри дітей старшого дошкільного віку не просто імітують навколишнє життя дитини, вони є виразом вільної діяльності

дітей. Адже копіюючи певні дії, дошкільники проявляють свій характер, осмислення життя. Сюжетно-рольову гру не варто вважати тільки експериментальним майданчиком, на якому діти пробують, піддають розгляду відомості про життя, у даному виді гри відбувається вироблення потреб дитини, переосмислення навколишнього світу [9, с. 17].

Також ґрунтуючись на дослідженнях Д. Ельконіна, варто відзначити, що гра за своєю суттю має соціальну природу. Сюжетно-рольова гра має певні структурні компоненти [14, с. 83]:

- сюжет;
- зміст;
- роль.

Сюжет гри – це та частина дійсності, яка відображається дітьми. Діти старшого дошкільного віку вже усвідомлено підходять до вибору сюжету, спочатку його обговорюють, на примітивному рівні планують розвиток змісту. У подальшій діяльності формуються нові сюжети, це відбувається при формуванні вражень, якими можуть служити читання книг, перегляди фільмів, розповіді дорослих.

Зміст сюжетно-рольової гри відтворюється дитиною за допомогою тієї ролі, яку вона на себе бере. Роль є засобом здійснення сюжету й основним елементом сюжетно-рольової гри.

Для дитини старшого дошкільного віку роль – це її ігрова позиція. Протягом дошкільного дитинства формування ролі в сюжетно-рольовій грі відбувається від здійснення рольових дій до ролей-образів.

У сюжетно-рольовій грі реалізуються два види взаємин – ігрові та реальні [27]: ігрові відносини – це відносини по сюжету і ролі; реальні взаємини – це відносини дітей як партнерів, товаришів, які виконують спільну справу.

Сюжетно-рольова гра цілком може бути ефективним засобом формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку завдяки таким своїм характеристикам.

Сюжетно-рольові ігри – одні з найулюбленіших ігор дітей. Дані ігри «вчать поведінки в різних життєвих ситуаціях, створюють умови для спільної діяльності» [35, с. 17]. На думку К. Карасьової, сюжетно-рольова гра «допомагає дітям навчитися спілкуватися один з одним, налагоджувати взаємини, розуміти інших, знаходити компроміси і співчувати» [41, с. 50]. Т. Жижко зауважує, що «сюжетно-рольові ігри формують спільні дії, розвивають товариську, почуття милосердя, вміння піклуватися про ближнього» [35, с. 7].

Як зазначає Д. Ельконін, «зміст сюжетно-рольової гри – це те, що відтворюється дитиною як її розуміння сутності відносин і діяльності дорослих» [87, с. 102]. Автор вказує, що в процесі сюжетно-рольової гри між дітьми складаються два види відносин:

1) відносини, які визначаються змістом гри (наприклад, продавець пропонує товари покупцеві, учні слухають учителя, хворі приймають допомогу від лікаря і т. д.);

2) реальні міжособистісні відносини, які проявляються з приводу гри (визначення її задуму, розподіл ролей, вихід з конфлікту, що виник між граючими, встановлення правил і т. п.) [86, с. 106]. У ході цих відносин діти вступають в спілкування між собою, виявляючи комунікативні вміння.

У структурі сюжетно-рольової гри, Д. Ельконін виділяє «Підготовчий етап» (планування гри) і такі її елементи, як уявна ситуація, задум, сюжет, ігрові дії і рольова поведінка» [87, с. 43]. При реалізації кожного з цих етапів і елементів сюжетно-рольової гри старші дошкільники користуються різними комунікативними вміннями. Розглянемо, як це відбувається.

Перед проведенням сюжетно-рольової гри (на підготовчому етапі) старші дошкільники повинні спланувати гру. Сюжетно-рольова гра, як правило, це гра колективна, заснована на взаємодії. Діти заздалегідь планують гру – домовляються між собою про тему і сюжет гри, розподіляють ролі, підбирають потрібний ігровий матеріал, готують місце для гри. На цьому етапі потрібні такі комунікативні вміння, як уміння отримувати

потрібну інформацію в спілкуванні, вести простий діалог, вислухати іншу людину, з повагою ставиться до його думку, інтересам; спокійно відстоювати свою думку, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших дітей, не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Наступні два етапи сюжетно-рольової гри – «Створення уявної ситуації» та «Ігровий задум».

Основою сюжетно-рольової гри є уявна ситуація, яка «полягає в тому, що дитина бере на себе роль дорослого і виконує її у створеній нею ігровий обстановці. Будучи соціальною за походженням, уявна ситуація в сюжетно-рольовій гри є соціальною і за змістом»[70, с. 107]. Це стає очевидним при аналізі ролей, які приймають на себе діти: це, в основному, ролі дорослих людей або ролі, взяті з творів людської культури, в яких відображені соціальні взаємини. Творчий характер сюжетно-рольової гри визначається наявністю в ній ігрового задуму, «реалізація якого пов'язана з активною роботою уяви, з розвитком у дитини здатності відображати свої враження про навколишній світ» [70, с. 108].

На цих двох етапах діти вступають в спілкування і висловлюють свої думки про те, які у них є задуми гри, і домовляються про те, які ігрові ситуації вони хотіли б включити в гру. Тут дитині потрібно зрозуміти настрій партнерів на гру за їх вербальною й невербальною поведінкою.

Наступний структурний компонент сюжетно-рольової гри – сюжет. Це головний компонент, без нього немає гри. «Під сюжетом розуміється та сфера дійсності, яку діти відображають у своїх іграх» [60, с. 13]. Сюжети ігор старших дошкільників досить різноманітні. Умовно І Куліш ділить їх на побутові (ігри в сім'ю, перукарню і т.д.), виробничі (ігри будівельні, сільськогосподарські та ін., тобто ігри, які відображають професійну працю людей), суспільно-політичні (ігри під час війни, школа і т.д.) [46, с. 66].

Визначаючи сюжет гри, діти вступають між собою в діалог для уточнення тих фактів дійсності, які будуть відображені в гри. Зміни в сюжетів відбуватимуться й у процесі самої гри, і тут діти теж повинні їх обговорити,

використовуючи діалоги і комунікативні вміння: вислухати іншу людину, з повагою ставиться до її думку, інтересів; спокійно відстоювати свою думку, співвідносити свої бажання, прагнення з інтересами інших дітей і т. д.

Сюжет гри зазвичай визначається в її ході за рахунок виконання кожним учасником ігрових дій, звернених до партнерів по грі, і їхніх дій у відповідь, тобто «Ігрові дії – основний засіб реалізації сюжету гри» [70, с. 109]. Однак далеко не завжди дітям вдається (особливо при великій кількості учасників гри) послідовно реалізовувати складний сюжет. Нерідко задуми окремих дітей приходять в протиріччя або діти не розуміють звернених до них рольових дій партнера. У цих випадках, як вказує Н. Луцан, «потрібне спеціальне обговорення подальшого ходу гри, нерідко – втручання дорослого» [51, с. 96]. Тут діти теж використовують комунікативні вміння домовлятися, слухати іншого й враховувати його бажання, не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Наступний важливий компонент сюжетно-рольової гри – рольова поведінка. Її зміст В. Любашина пояснює тим, що «це прийняття дитиною ігрової ролі, коли дитина входить в ігровий образ, як актор, то ставить себе на місце іншої людини, виконує її обов'язки і за рахунок цього долучається до світу дорослих» [54, с. 304]. Дитина, вибираючи певну роль, має і відповідний цій ролі ігровий образ – доктора, мами, доньки, водія і т. д. Виконуючи рольову поведінку, діти спілкуються між собою, вступають в комунікативну взаємодію, дотримуючись правил поведінки. Відхилення від їх виконання відразу ж помічається партнерами по грі і викликає їхнє засудження.

Оскільки для дітей найважливіше – передати рольові відносини, то дуже важливе значення набувають словесні звернення від імені своєї ролі до інших учасників гри, які відбуваються в вигляді рольового мовлення. Це мовлення спрямоване на інших людей, вона носить діалогічний характер (продавець запитує, що хотів би придбати покупець, – покупець, відповідаючи, формулюючи свою потребу в будь-якому товарі, послугі;

доктор запитує пацієнта, що його турбує, – пацієнт розповідає про своє самопочуття, коли вчитель запитує учня і вислуховує його відповідь і т. д.).

Тому, щоб повноцінно оволодіти ігровою роллю, дитині необхідно не тільки вміти здійснювати специфічні для ролі умовні предметні дії, але і вміти спілкуватися з партнером як носієм іншої ігрової ролі (як «доктор» з «пацієнтом», а не як Іван чи Марійка). Здійснюючи в сюжетно-рольовій грі ігрові дії і рольову поведінку, старші дошкільники супроводжують їх рольовими діалогами.

Сюжетно-рольову гру можна віднести до ігор, в яких старші дошкільнята активно використовують комунікативні вміння на всіх етапах (підготовчому, безпосередньо при проведенні гри, при аналізі гри) і у всіх її елементах. Саме цей тип ігор дозволяє моделювати спілкування в різних мовних ситуаціях, мотивує кожного учасника на володіння комунікативними вміннями, сприяє розвитку діалогічних умінь.

Таким чином, у результаті проведеного теоретичного аналізу можна сформулювати висновок: гра – основний вид діяльності дітей дошкільного віку; гра, є видом діяльності, спрямованої на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, в якій складається й удосконалюється самоврядування поведінкою дитини; у процесі гри залучається вся особистість дитини, вдосконалюються пізнавальні та логічні процеси, задовольняються потреби і інтереси; сюжетно-рольова гра є діяльністю, джерело якої – навколишній світ, життя і діяльність дорослих і однолітків.

1.3. Особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор

Спільна діяльність є провідною умовою та засобом розвитку взаємодії з однолітками. Коли дітей об'єднує спільна мета, на досягнення якої вони спрямовують свої зусилля, коли вони мають узгоджувати свої дії, а результати їхньої праці оцінюють як спільну роботу. Зближують дітей

спільні переживання, що викликають позитивні емоції. Яскраві враження, отримані під час вистави, ранку в дитячому садку, слухання цікавої казки, музики, спільне виконання пісень – все це викликає глибокий емоційний відгук, що посилюється тим, що одночасно проявляється у дітей.

На думку В. Любашина у дітей шостого року життя, можливо, розвиватимуть такі комунікативні вміння взаємин у спільній ігровій діяльності:

1 й ряд умінь – уміння використовувати етикетні формули мовлення (вітання, прощання, подяка); вміння встановлювати контакт (за допомогою мовних та немовних засобів); вміння виражати свій настрій; вміння брати провідну роль розмові, не порушуючи етикету (тон спілкування, розміщення партнерів стосовно один до одного, особливості міміки та жестикуляції);

2 й ряд умінь – уважно ставитися до співрозмовника, розуміти його емоційний стан [55, с. 154].

Розвиток комунікативних умінь взаємодії у старших дошкільнят протікає відповідно до психолого-педагогічних особливостей їхнього віку. Шостий рік життя характеризується довільністю поведінки та психічних процесів – уваги, пам'яті, сприйняття. Дітей починають цікавити людські відносини та норми поведінки більше, ніж життя тварин або явища природи. Для них важливим є спілкування як з дорослими, так і з однолітками. Так, дорослі розширюють уявлення про людину, виводячи дитину за межі ситуації, що сприймається. Для дошкільника стає важливою оцінка не його умінь, а особистості в цілому, тому він намагається все робити правильно, прагне співпереживання та взаєморозуміння з дорослим. Під керівництвом дорослого намагається навіть проаналізувати та пояснити свою поведінку.

Взаємодія з однолітками приносять радість. Тільки з однолітками діти вчаться бути нарівні, отже, будувати особливі (особистісні, ділові, оціночні) відносини, які вони можуть мати з дорослими. Цьому сприяє: розвиток мовлення, що у більшості дітей досягає такого рівня, що вже не перешкоджає взаєморозумінню; досить сформований внутрішній світ у вигляді знань та

відомостей про навколишню дійсність, яким прагне поділитися дитина. Вже до шести років дитина починає усвідомлювати, що інші діти, як і вона сама, мають стійкий характер і переконання, з якими треба рахуватися. Це проявляється у співпереживанні однолітку та потреби емоційної підтримки. Старші дошкільники здатні вже не лише оцінити себе, а й переваги іншої дитини, відповідно до неї поставитися.

Досвід спілкування з однолітками, впливає формування дитячої самосвідомості. У спілкуванні, у спільній діяльності з іншими дітьми дитина пізнає такі свої індивідуальні особливості, які не виявляються у спілкуванні з дорослими (уміння встановлювати контакти з однолітками, вигадати цікаву гру, виконувати ті чи інші ролі тощо), починає усвідомлювати ставлення до інших дітей. Саме у спільній грі у дошкільному віці відбувається виділення дитиною «позиції іншого», як відмінну від своєї власної, знижується дитячий егоцентризм. Ігрова діяльність сприяє розвитку усвідомлення своїх обов'язків, вчинків та їхніх наслідків, розвитку довільної, вольової поведінки, що є необхідною умовою для подальшої навчальної та трудової діяльності [57].

За даними ряду психолого-педагогічних досліджень, у деяких дошкільнят спостерігається зниження провідної ролі у спілкуванні, що сигналізує про труднощі щодо однолітків. Одні з них користуються повагою та симпатією однолітків. Вони легко вступають із нею контакт і досить вільно спілкуються. Інші ж діти (сором'язливі, замкнуті, з порушенням самооцінки) намагаються триматися осторонь ровесників, вони ніколи не пропонують гру першими. Таким чином, виникають симпатії та антипатії, які глибоко переживаються дітьми. Внутрішньоособистісні переживання дітей можуть призвести до агресивних, негуманних проявів емоцій: грубості, заздрості, несправедливості, відчуження. Для їхнього запобігання необхідно в цьому віці навчати вмінням спілкування з однолітками. Становленню комунікативних умінь взаємодії дітей з однолітками сприятимуть: бажання вступати у контакт; вміння спілкуватися (керувати своєю поведінкою,

впливати на співрозмовника, організовувати спілкування); знання і правил, яким необхідно слідувати під час спілкування з оточуючими [66, с. 132].

Робота з дошкільнятами щодо формування доброзичливих взаємин повинна здійснюватися у двох напрямках: розвиток уявлень про способи та культуру спілкування та накопичення практичного досвіду. Засоби розвитку першого напрямку – вказівки, зауваження, обговорення, тобто словесні прийоми, недооцінюють роль емоцій, не використовують цінні ситуації, які спонукають дитину до внутрішньої активності. У результаті в дітей не завжди є можливість реалізувати свої знання на практиці, у них не розвиваються соціальні емоції співпереживання, співчуття, а головне в дітей не формується психологічна готовність вступати в контакт із власної ініціативи. Все це призводить до розриву між знаннями та вмінням застосовувати їх у взаєминах.

Засобом розвитку комунікативних умінь взаємодії дітей, на думку багатьох вчених, є діяльність дітей: гра, праця, вчення, художня діяльність тощо. Кожен вид діяльності має власну специфіку, виконуючи функцію засобів виховання, але цей засіб – діяльність як така – необхідна, передусім, під час виховання практики спілкування. Спільна ігрова діяльність передбачає взаємодію дітей, залежність кожного від темпу, якості роботи інших. Колективна гра виховує почуття захищеності, порозуміння, створює позитивний емоційний настрій. У процесі спільної гри необхідна координація індивідуальних задумів учасників, відповідно до дій у відповідь партнеру, що привчає дітей бути уважними до інших людей.

В умовах дитячого садка зазвичай складаються ігрові групи, що об'єднують дітей за спільними інтересами, взаємними симпатіями. Саме гра має великі можливості у задоволенні властивої дитині потреби у спілкуванні. Через особливу привабливість гри дошкільник стає здатним до більшої зговірливості, поступливості, терпимості, ніж у реальному житті. Граючи, діти вступають у відносини взаємного контролю та допомоги, підпорядкування та вимогливості [68].

Вивчаючи виховну роль групи, Т. Жижко також зазначає, що дружнє об'єднання дітей та докорінні якісні зміни у їхніх взаєминах відбуваються у процесі гри, коли перед дітьми виникають спільні цілі, що задовольняють пізнавальні запити віку та закликають до узгодженої дії [36, с. 72].

У процесі спільної ігрової діяльності дітей з'являються уміння домовитися, узгодити свої дії, справедливо вирішити суперечку, бажання спільними зусиллями вирішити завдання, отримати інформацію, надати допомогу.

Сюжетно-рольова гра має суттєвий вплив на формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку. Дитина починає розуміти й не губитися в поясненнях тих чи інших дій людей. Осягаючи систему людських взаємин, вона починає осмислювати своє місце в ній.

У грі діти навчаються спілкуванню один з одним, навичкам підпорядковувати свої захоплення інтересам інших. У зв'язку з цим, сюжетно-рольова гра сприяє формуванню доброзичливих взаємин. Механізм управління своєю поведінкою, покора правилами формується власне в сюжетно-рольовій грі, а потім виражається й у інших типах діяльності. У сформованій сюжетно-рольовій грі з її важкими сюжетами і ролями, які засновують великий простір для імпровізації, у дітей розвивається творча уява [41, с. 113].

У обставинах ігрового й реального спілкування з однолітками дитина незмінно зустрічається з необхідністю використовувати на практиці норми поведінки, адаптувати ці норми і правила до всіляких окремих ситуацій. У сюжетно-рольовій грі постійно виникають ситуації, що закликають до координування дій. За таких обставин діти далеко не завжди відшуковують необхідні варіанти поведінки. Найчастіше між ними зароджуються конфлікти. Тривалість конфліктів у дошкільнят знаходяться в залежності від усвідомлених ними зразків сімейного спілкування. Тим самим набуття досвіду сприяє розвитку соціально-доброзичливих взаємин дитини-дошкільника [42, с. 12].

Замість дорослого регуляторами сюжетно-рольової гри та ігор з правилами в старшому дошкільному віці стають однолітки. Вони самі розподіляють ролі, стежать за виконанням правил гри, наповнюють сюжет відповідним змістом.

Гра виховує дітей не тільки своєю сюжетною стороною, тим, що в ній зображується. У процесі реальних взаємин, що розгортаються з приводу гри – при обговоренні змісту, розподілі ролей, ігрового матеріалу – діти вчаться враховувати інтереси партнерів по грі, співчувати, поступатися, робити внесок в загальну справу.

Л. Лохвицька виділяє наступні особливості сюжетно-рольової гри дітей в старшому дошкільному віці [49, с. 11]:

1. Гра має задум, який будується на таких характеристиках як стійкість, розвиток, динаміка.
2. Важливо спільне планування гри дітьми як процесу.
3. У сюжетно-рольовій грі проявляється високий рівень ігрової творчості, формується перспектива гри.
4. У колективі дітей відбувається спільне моделювання різноманітних взаємовідносин між людьми.
5. У колективі дітей відбувається спільна побудова розвитку сюжету гри.
6. Важливим моментом є рольова взаємодія, зміст, застосування різноманітних засобів виразності.
7. Мова дошкільника так само займає значне місце в реалізації його ролі в грі.
8. Важливе застосування предметного середовища.
9. У колективі дітей при веденні сюжетно-рольової гри стає важливим дотримання правил.

У рольових іграх діти входять в контакти між собою і за особистою ініціативою мають можливість формувати свої взаємини в істотному ступені

незалежно, сходяться з інтересами своїх партнерів і привчаючи зважати на них у спільній діяльності.

На підставі дослідження Н. Волощенко, відносини в сюжетно-рольовій грі сприяють розвитку в дітей моральних мотивів поведінки, формування норм і правил взаємодії й спілкування, формування соціально-доброзичливих взаємин [15, с. 68].

Протягом усього дитячого віку не тільки сюжетно-рольова гра проходить кілька стадій розвитку як самостійна діяльність, а й взаємини дітей у грі змінюються. Відбувається перехід від емоційно-практичної, ситуативно-ділової до позаситуативно-ділової діяльності, що зумовлює зміну гри [73, с. 139].

Більш активно спілкування дітей починає проявлятися, коли відбувається перехід до дії спільно з кимось із дітей, виникає процес взаємодії, який викликає дошкільників на ту чи іншу тему спілкування, на встановлення будь-яких відносин один з одним. У грі з іншими дітьми у дитини виникають нові відносини, які породжують нові запити взаємовпливу [59, с. 17].

Взаємодія носить різний характер і проявляється по-різному. Це може бути чисто механічна взаємодія, яка характеризується поєднанням різнорідних дій, відбувається мирний перебіг двох індивідуальних ігор.

Надалі чітко вимальовується взаємодія на основі змісту гри. Тут дітей об'єднує й навіть змушує діяти узгоджено розуміння загального сенсу гри і включення в дію іншого партнера. Спілкування стає більш вираженим [18, с. 22].

Можливість сюжетно-рольової гри в розвитку соціально-доброзичливих взаємин у закладі дошкільної освіти проявляється з:

- розвитком відносин з однолітками в сюжетно-рольовій грі;
- засвоєнням своєї ролі в групі;
- можливістю спробувати себе в різних ролях або діяльності;
- побудовою ефективних зв'язків і взаємодій;

– створення умов для розвитку соціально-доброзичливих взаємин.

Також важливо враховувати факт спеціально організованої ігрової діяльності, спрямованої на розвиток соціально-доброзичливих взаємин, а це можливо лише в закладі дошкільної освіти [13].

У закладі дошкільної освіти діяльність будується на вікових особливостях, а значить, в основі лежить гра. Види ігор поділяються залежно від організованого виду діяльності, але навіть на заняттях з будь-якого предмету вихователі застосовують сюжетно-рольові ігри. У зв'язку з цим формування доброзичливих взаємин відбувається як у навчальному так й у виховному процесі ЗДО [54, с. 305].

Розглянемо формування доброзичливих взаємин засобом сюжетно-рольової гри (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Особливості формування доброзичливих взаємин засобом сюжетно-рольової гри

Навички	Прояви навичок	Можливості формування даних навичок за допомогою соціально-рольової гри
соціально-психологічні	Можливість будувати взаємини в різних видах спільної діяльності як з дітьми, так і з дорослими.	Гра, як правило, відбувається в соціумі, таким чином учасниками гри є кілька дітей, які можуть впливати один на одного. У світлі цього впливу відбувається отримання певного досвіду взаємодії, тобто в іншій ситуації, схожій з даною, дитина вже зможе застосувати даний вид поведінки, який він збудував в зв'язку з отриманим їм досвідом.
комунікативно організаторські	Можливість здійснювати планування, інструктування і контроль в певному виді діяльності, не тільки спільної, а й особисто.	У грі є свої правила, підкоряючись ї, запам'ятовуючи які, діти вчаться формувати свої правила. Таким чином діти здійснюють планування. Як

		правило діти дуже стежать за тим, як дотримуються правила в грі інші її учасники і намагаються їх дотримуватися самі.
вербальні комунікативні	Уміння слухати, вміння емоційно співпереживати співрозмовнику, вміння вирішувати конфліктні ситуації.	Формується при прослуховуванні правил гри, а також інших учасників. Проявляється в грі за допомогою успіхів і невдач товаришів. У грі можуть бути ті, хто програв і переможці, відповідно діти можуть отримувати той чи інший досвід і вчитися правильно на нього реагувати. Якщо в грі моделюється ситуація конфлікту і можливо здійснювати вибір – як вчинити. Також може проявлятися в змагальному плані, суперництво – конфлікт за перемогу в тій чи іншій грі або змаганні.
невербальні	Прояв своїх емоцій відповідно до ситуації, в якій перебуває дитина.	Може формуватися в спеціально організованих іграх і ситуаціях, коли дітям пропонується вгадати емоції.

Таким чином, теоретично обґрунтовано особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор. З'ясовано, що центральною ланкою сюжетно-рольової гри буде уявна чи реальна ситуація, у якій дитина бере на себе певну роль і виконує її в ігровій обстановці; сюжетно-рольова гра має суттєвий вплив на розвиток доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку де дитина починає розуміти ті чи інші дії однолітків. Охарактеризовано можливості сюжетно-рольової гри в формуванні доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку: розвиток відносин з однолітками в сюжетно-рольовій грі; засвоєння своєї ролі в групі;

можливості спробувати себе в різних ролях або діяльності; побудова ефективного зв'язку і взаємодій; створення умов для розвитку соціально-доброзичливих взаємин.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури можна зробити наступні висновки.

Проаналізовано теоретичні основи формування доброзичливих взаємин дошкільників у науковій літературі. З'ясовано, що взаємини людини – це цілісна система індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Дослідження сучасних вчених з проблем формування гуманних, доброзичливих, позитивних, толерантних, ненасильницьких взаємин дають можливість визначити доброзичливі взаємини дітей дошкільного віку як відносини, в яких проявляється позитивна установка на партнера, емпатія (співпереживання, співчуття, сприяння), доброзичливість, увага до іншого, прагнення до взаємодопомоги й взаємодії без насильства; розглянуто структуру міжособистісних взаємин (когнітивний компонент; емоційний компонент; поведінковий компонент); описано типи взаємин дітей старшого дошкільного віку з однолітками (пасивно-позитивний, егоїстичний, конкурентний, особистісний, нестійкий). Психологічні особливості доброзичливих взаємин у старшому дошкільному віці обумовлені специфічними рисами дітей цього віку: активізацією потреби в спілкуванні з однолітками, розвитком довільності поведінки, появою первинних етичних інстанцій, виникненням інтересу до внутрішнього світу іншої людини, її почуттів і переживань. Порівняння себе з однолітком і протиставлення йому до старшого дошкільного віку переростає у внутрішню спільність, що сприяє прояву співпереживання, сприяння іншому. Для формування доброзичливих взаємин у старших дошкільників можливе застосування широкого ряду методів і прийомів. Серед них: етичні бесіди, ігрова діяльність, приклад, заохочення і покарання і ін.

У результаті проведеного теоретичного аналізу можна сформулювати висновок: гра – основний вид діяльності дітей дошкільного віку; гра, є видом діяльності, спрямованої на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, в

якій складається й удосконалюється самоврядування поведінкою дитини; у процесі гри залучається вся особистість дитини, вдосконалюються пізнавальні та логічні процеси, задовольняються потреби і інтереси; сюжетно-рольова гра є діяльністю, джерело якої – навколишній світ, життя і діяльність дорослих і однолітків.

Теоретично обґрунтовано особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор. З'ясовано, що центральною ланкою сюжетно-рольової гри буде уявна чи реальна ситуація, у якій дитина бере на себе певну роль і виконує її в ігровій обстановці; сюжетно-рольова гра має суттєвий вплив на розвиток доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку де дитина починає розуміти ті чи інші дії однолітків. Охарактеризовано можливості сюжетно-рольової гри в формуванні доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку: розвиток відносин з однолітками в сюжетно-рольовій грі; засвоєння своєї ролі в групі; можливості спробувати себе в різних ролях або діяльності; побудова ефективного зв'язку і взаємодій; створення умов для розвитку соціально-доброзичливих взаємин.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР

2.1. Завдання, методика, результати констатувального етапу експерименту

Відповідно до результатів проведеного в першому розділі теоретичного аналізу щодо формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор, нами був розроблений зміст і програма експериментальної роботи, яка спрямована на визначення ефективності застосування сюжетно-рольових ігор у процесі формування доброзичливих взаємин старших дошкільників.

Експериментальне дослідження проводилося на базі ЗДО №23 «Золотий ключик» м. Суми. Дослідження включало наступні етапи:

- 1) етап – вивчення рівня сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників (констатувальний експеримент).
- 2) етап – розробка та реалізація програми формувальних заходів, які сприятимуть формуванню доброзичливих взаємин старших дошкільників за допомогою сюжетно-рольової гри (формувальний експеримент).
- 3) етап – вивчення сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників після проведення формувального експерименту (контрольний експеримент).

Мета констатувального експерименту: вивчення рівня сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників. З цією метою було обстежено дві групи дітей старшого дошкільного віку по 14 осіб у кожній (експериментальна та контрольна групи). Список дітей представлений у таблиці №1, додаток №1.

Дослідна робота проводилась в природних умовах, не порушувалась

логіка та перебіг виховного процесу. Загальна організація й наукове дослідження здійснювались відповідно до вимог, що висуваються до експериментальної роботи:

- обґрунтовано критерії, показники та рівні досліджуваного поняття;
- утворено контрольну та експериментальні групи;
- визначено діагностичний інструментарій експериментального дослідження;
- визначено строки проведення експериментальної роботи;
- зафіксовано динаміку доцільності застосування сюжетно-рольової гри з метою формування доброзичливих взаємин старших дошкільників

Під час дослідження використовувались наступні методи дослідження:

- аналіз нормативно-правових документів в галузі освіти, наукової, навчально-методичної літератури для порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення поняттєвого апарату; синтез та узагальнення матеріалу, його систематизація для теоретико-методологічного обґрунтування значущості елементів сюжетно-рольової гри в умовах ЗДО; систематизація та узагальнення перспективного педагогічного досвіду для проведення діагностики доцільності застосування сюжетно-рольової гри для формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку;
- педагогічне спостереження для додаткової перевірки даних, збір фактичного матеріалу в процесі дослідження;
- статистичні методи математичної обробки результатів експериментальної роботи для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

У ході констатувального експерименту було використано наступні діагностичні методики:

– Діагностична методика «Секрет» (Т. Рєпіна) для вивчення взаємовідносин між дітьми старшого дошкільного віку [4=51].

– Методика вивчення комунікативної компетентності дошкільнят «Картинки» (Є. Смірнова) [51].

Розглянемо методики детальніше.

1) *Діагностична методика «Секрет» (Т. Рєпіна)*. Мета: вивчення взаємин між дітьми старшого дошкільного віку.

Використовуваний матеріал: по три картинки для кожної дитини та 6-8 запасних.

Процедура проведення. Проводиться індивідуально з кожною дитиною шляхом опитування в кімнаті, де знаходяться шафки для дитячого одягу. Дитину просять «по секрету» від інших на власний вибір подарувати картинку своїм друзям. Дітям дається інструкція: «Зараз я дам тобі три малюнки, ти можеш подарувати їх тим друзям, яким хочеш, тільки кожному по одній. Залишати картинку собі не можна». Експериментатор запитує, яка з трьох подобається більше дитині, потім, яка з двох. Після цього експериментатор просить дитину на хвилинку повернути картинки. На звороті кожної з них, поруч із номером дитини за груповим списком ставиться умовне позначення: А – перший вибір, У – другий, З – третій вибір. Як тільки дитина розклала картинки по шафах, «Як ти думаєш, хто тобі поклав картинку? Неодмінна умова – дитина після експерименту не повинна зустрічатися з дітьми, які ще в ньому не брали участі. Дітям, які не отримали картинок від товаришів, експериментатор обов'язково сам їх покладе. Тривалість опитування становить трохи більше 5-7 хвилин. Усі вибори кожної дитини фіксуються до протоколу за допомогою умовних позначень.

Обробка. З даних протоколу підраховуються такі параметри: число загальних і взаємних виборів; кількість дітей, які потрапили до груп «зірки», «прийняті», «неприйняті», «ізольовані»:

1. Підраховувалися показники рівня взаємовідносин:

– високий – якщо в групі переважають діти першої та другої

статусних категорій;

- середній – якщо кількість дітей першої та другої статусних категорій дорівнює числу дітей третьої та четвертої статусних категорій);

- низький – якщо переважає кількість дітей третьої та четвертої статусних категорій.

1. Розподіл всіх дітей за умовними статусними категоріями проводився нами за такими критеріями: I – «зірки» (6-7 виборів), II – «прийняті» (3-5 виборів), III – «неприйняті» (1-2 виборів), IV – «Ізольовані» (які не отримали жодного вибору).

2. Визначався «індекс ізольованості» (показник рівня добробуту взаємин у групі), тобто відсоток членів групи опинилися у IV статусній категорії (він повинен перевищувати 15-20%).

3. Емоційне благополуччя чи самопочуття дітей у системі особистих взаємин залежить від кількості взаємних виборів. Тому визначається коефіцієнт взаємності ($KB = P1/P \times 100\%$, де P1 – число взаємних виборів, а P – загальна кількість виборів зроблених експерименті; може бути нижче 20%).

2) *Методика вивчення комунікативної компетентності дошкільнят «Картинки» (Є. Смірнова)*

Мета: виявити комунікативну компетентність дитини старшого дошкільного віку в умовах спілкування з однолітками.

На думку І. Сенько [78], комунікативну компетентність у дошкільному віці слід розглядати як сукупність умінь, що визначають бажання суб'єкта вступати в контакт з оточуючими; вміння організувати спілкування, що включає вміння слухати співрозмовника, вміння емоційно співпереживати, виявляти емпатію, вміння вирішувати конфліктні ситуації тощо [5].

Стимульний матеріал: картинки із зображенням знайомих дитині конфліктних проблемних ситуацій. Це ілюстрації із зображенням:

- Хлопчик узяв без дозволу самокат дівчинки;
- Компанія дітей не приймає іншу дитину до своєї гри;

- Дівчинка зламала в іншої дівчинки її ляльку;
- Хлопчик зламав споруду з кубиків у дітей.

Процедура проведення. Дитині пропонуються ілюстрації з конфліктними проблемними ситуаціями, і пропонується розповісти, що дитина бачить, і знайти вихід із ситуації (з позиції скривдженого персонажа картинки). Розуміння зображених подій та характер запропонованого вирішення проблеми є показниками соціальної компетентності. Питання, які задавалися дитині щодо ситуацій: «Хлопчик взяв без дозволу в тебе самокат, щоб ти зробив(а)?»; «Діти не хочуть тебе брати з собою грати, щоб ти зробив(а)?»; «Дівчинка зламала ляльку іншої дівчинки, щоб ти зробив(а), якби зламали в твою іграшку?»; «Хлопчик зламав споруду з кубиків, щоб ти зробив?».

Після завершення роботи відповіді дітей опрацьовувалися, а результати обстеження кожної дитини заносилися до протоколу.

Обробка результатів відповідно до відповідей:

- Агресія («Всіх прожену»; «Поб'ю»; «Покусаю») – 1 бал.
- Відхід від ситуації, звернення за допомогою («Не знаю, що робити»; «Ображуся») – 1 бал.
- Вербальний вплив («Я попрошу, щоб вони так не робили»; «Умовлю, щоб повернули»; «Скажу, що так не можна»; «Поясню як треба») – 2 бали.
- Безконфліктне рішення на користь інших («Збудую ще один будиночок» «Він скоріш за все випадково зламав»; «Не заважатиму») – 2 бали.

На підставі даних визначають три рівні: високий рівень – 7-8 балів, середній рівень – 4-7 балів, низький рівень – 0-4 балів. Перейдемо до розгляду та аналізу отриманих результатів.

1. У результаті проведеної методики «Секрет», вдалося з'ясувати, що критерій оцінки рівня взаємовідносин між дітьми в експериментальній групі є наступним: «зірки» (3 дітей) – 22%, «прийняті» (8 дітей) – 57%,

«неприйняті» (3 дітей) – 21%. Варто зазначити, що в процесі спостереження за дітьми експериментальної групи було виявлено:

Кирило Х. – хлопчик спокійний, розважливий, відвідує дитячий садочок недовго, малотовариський.

Данило І. – хлопчик спокійний, любить читати, розглядати енциклопедії, грати в настільно-друковані ігри, спілкується здебільшого з дорослими.

Марк П. – уразливий, плаксивий, вважає за краще грати одному, спілкується в основному тільки з однією дівчинкою з групи.

Аня Л. – весела, розважлива дівчинка. Грає майже завжди лише з хлопчиками. Любить співати та танцювати. Дуже уразлива, але й легко прощає образи.

Олена К. – спокійна, завжди весела, доброзичлива, справедлива. Любить грати у сюжетно-рольові ігри. Інтереси у дівчинки різнобічні.

Лев П. — хлопчик ерудований, має розвинений пізнавальний інтерес. Різкий, може застосувати фізичну силу. Не любить зауваження. Рідко дослухається до дорослих.

Іра Г. – різка, запальна дівчинка, любить грати одна. Не терпить, коли хтось намагається залучити її до гри чи розмови.

Рома Г. – допитливий, цікавиться всім новим. Майже не контактує з дорослими. Робить лише те, що йому подобається.

Означені короткі характеристики дітей дають можливість зрозуміти, чому ті чи інші діти опинилися у певних статусних категоріях.

У такий же спосіб ми оцінили взаємовідносини між усіма дітьми. У контрольній групі розподіл дітей за статусними положеннями: «зірки» (2 дітей) – 14%, «прийняті» (9 дітей) – 65%, «неприйняті» (3 дітей) – 21%.

Рівень благополуччя взаємин у експериментальній групі середній з переважанням низького, оскільки кількість дітей першої та другої статусних категорій дорівнює числу дітей третьої та четвертої статусних категорій (14=14). І в контрольній групі рівень благополуччя взаємин середній, число

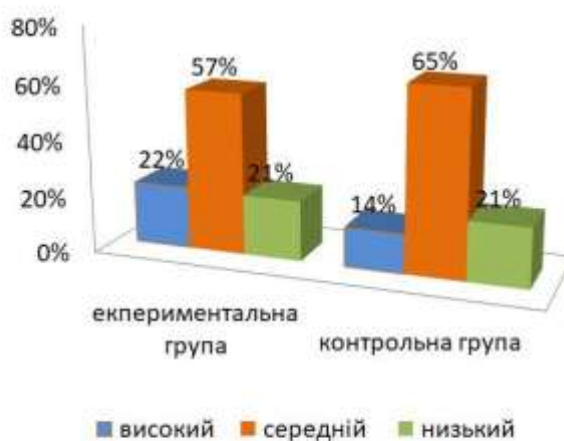
членів групи, що увійшли до I та II груп дорівнює числу членів III та VI груп (14=14).

Узагальнені дані, отримані під час проведення методики «Секрет» експериментальної та контрольної груп представлені у таблиці 2.1. та діаграмі (рис. 2.1).

Таблиця № 2.1

Зведені результати за методикою «Секрет»

Статусні категорії	Констатуючий експеримент			
	Група експериментальна		Група контрольна	
I – «зірки»	3 дітей	22%	2 дітей	14%
II – «прийняті»	8 дітей	57%	9 дітей	65%
III – «неприйняті»	3 дітей	21%	3 дітей	21%
Рівень благополуччя взаємин	14 = 14 (середній з переважанням низького)		14 = 14 (середній)	

Рис. 2.1 Розподіл дітей старшого дошкільного віку за статусними категоріями в експериментальній та контрольній групі (методика «Секрет» Т. Рєпіна)

Важливим показником рівня взаємин у групі є «індекс ізольованості», тобто відсоток членів групи, які опинилися у IV статусній категорії (він повинен перевищувати 15-20%). У експериментальній групі «індекс ізольованості» – 7%, у контрольній групі – 0%, дані показники відповідають нормі.

Емоційне благополуччя чи самопочуття дітей у системі особистих взаємин залежать від кількості взаємних виборів. У експериментальній групі взаємних виборів вийшло 14, коефіцієнт взаємності дорівнює 40% і в контрольній групі взаємних виборів вийшло 14, коефіцієнт взаємності дорівнює 38%. Дані показники відповідають нормі.

За підсумками визначення статусу кожного члена групи можна дійти невтішного висновку про наявність мікрогруп у колективі, як у експериментальній так і в контрольній групах.

Таким чином, отримані результати за методикою «Секрет», свідчать, що діти старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної групи у своїй більшості характеризуються середнім рівнем сформованості взаємин умінь, у групах переважає ситуативне спілкування з однолітками, отже, стійкість спілкування невисока.

За методикою «Картинки» (О. Смірнкової) отримано наступні результати сформованості комунікативної компетентності:

- у експериментальній групі високий рівень – 5 осіб (36%), середній рівень – 8 осіб (57%), низький рівень – 1 особа (7%).
- у контрольній групі: високий рівень – 2 особи (14%), середній рівень – 10 осіб (72%), низький рівень – 2 особи (14%).

Узагальнено дані подано у таблиці (табл. 2.2) та діаграмі (рис. 2.2).

Таблиця 2.2

**Рівні комунікативної компетентності дітей за методикою
«Картинки» (О. Смирної)**

Рівні комунікативної компетентності	Констатуючий експеримент			
	Група експериментальна		Група контрольна	
I (високий)	5 дітей	36%	2 дітей	14%
II (середній)	8 дітей	57%	10 дітей	72%
III (низький)	1 дитина	7%	2 дітей	14%

Рис. 2.2 Результати розподілу дітей старшого дошкільного віку за рівнем комунікативної компетентності (експериментальна та контрольна групи), методика «Картинки» (О. Смирнова)

Таким чином, із відсоткового співвідношення у двох групах бачимо, що показник комунікативної компетентності в спілкуванні з однолітками дітей старшого дошкільного віку перебуває в основному на середньому рівні.

Відповідно, як зазначалося в теоретичній частині дослідження, старший дошкільний вік – це вік найбільш інтенсивного спілкування дітей, розвитку комунікативних умінь взаємодії з однолітками, це період коли закладаються основи міжособистісних відносин та співробітництва, коли дошкільнята набувають основних умінь і здібностей, що дозволяють налагоджувати відносини з однолітками та самостійно вирішувати виникаючі проблеми.

Однак, результати емпіричного вивчення свідчать, що більшість дітей експериментальної та контрольної груп таких здібностей не мають і виявляють беспорядність у спілкуванні з однолітками. Відповіді типу «Не знаю», «Заплачу», «Поклич маму/тата», які склали більшість висловлювань дітей, свідчать про недостатню соціальну компетентність та беспорядність дітей у відносинах з однолітками. Іноді самостійні рішення, запропоновані дітьми, мали явно агресивний характер. Відповіді на кшталт «Вдарю», «Зроблю йому так само» та ін. зустрічалися досить часто. Ці відповіді свідчать, що агресивність стає нормою життя частини дошкільнят. Ця небезпечна тенденція викликає тривогу, адже коли дитина висловлює свої дії через агресивні форми поведінки, це свідчить про недостатню розвиненість умінь спілкування. І лише менша частина дітей виявила досить високу соціальну компетентність і виявилася здатною знайти конструктивні та самостійні рішення із запропонованих проблемних ситуацій.

Таким чином, на підставі аналізу результатів експерименту, можна виділити наступну особливість взаємин дітей досліджуваних груп: у дітей спостерігається висока потреба у спілкуванні, але нестійкий взаємний вибір. Кількість дітей старшого дошкільного віку, які мали середній рівень комунікативних умінь взаємодії з однолітками, у експериментальній групі становить 22%, у контрольній — 14%. Кількість дітей, у яких було виявлено низький рівень сформованості комунікативних умінь взаємодії з однолітками в експериментальній та контрольній групах, склало по 21%.

Отже, у напрямку щодо розвитку доброзичливих взаємин з однолітками в дітей старшого дошкільного віку не ведеться цілеспрямована

робота, а спілкування в цих групах розвивається лише стихійно, це підтверджується незначним відсотком високого рівня у контрольній групі. Звідси, у існуючих умовах ЗДО необхідно проводити спеціальну роботу, спрямовану розвиток доброзичливих взаємин з однолітками в дітей старшого дошкільного віку, оскільки у цьому віці спілкування з однолітками є важливим видом діяльності. І тому отримані результати необхідні для побудови педагогічної роботи у цьому напрямі.

2.2. Система роботи з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор

Для організації сюжетно-рольових ігор нами створювалися спеціальні умови, які стимулювали формування доброзичливих взаємин старших дошкільників. Для цього були продумані додаткові лінії гри, де від дитини потрібно було виявити навички доброзичливої поведінки.

Завдання сюжетно-рольових ігор для формування доброзичливих взаємин старших дошкільників:

1. Збагачувати зміст сюжетних ігор дітей на основі вражень про життя, працю людей.
2. Розвивати вміння обмінюватися ролями у спільній грі з вихователем, включати дітей у різні рольові діалоги та змінювати зміст діалогу залежно від зміни ролей.
3. Сприяти перенесенню освоєного у спільній грі з вихователем досвіду в самостійні ігри.
4. Виховувати доброзичливі відносини між дітьми, інтерес до спільного задуму та узгодження дій.

Етапи організації сюжетно-рольової гри:

1. Підготовчий етап. Збагачення уявлень про ту сферу діяльності, яку дитина відображатиме у грі, - спостереження, розповіді, бесіди про враження.

Важливо знайомити дитину з людьми, їхньою діяльністю, стосунками (хто, чим і чому займається).

2. Основний етап. Організація сюжетно-рольової гри («гра у підготовку до гри»):

– визначення ситуацій взаємодії людей, продумування та поєднання подій, ходу їхнього розвитку відповідно до теми гри;

– створення предметно-ігрового середовища на основі організації продуктивної та художньої діяльності дітей, співтворчості з вихователем, дитячого колекціонування;

– спільна ігрова діяльність вихователя та дітей.

3. Останній етап. Самостійна ігрова діяльність дітей [27, с. 38].

Можемо виділити наступні умови формування доброзичливих взаємин старших дошкільників під час сюжетно-рольової гри:

1. Створення вихователем такої форми взаємодії, яка припускає двосторонні емоційні контакти дорослого з дитиною, дитини з дитиною. При цьому обов'язковий момент подібних взаємин – вміння відчувати зацікавленість у спілкуванні з дитиною, готовність розділити її настрій, переживання. Дитина ж у свою чергу має випробувати радість від спілкування загалом. Емоційні переживання при цьому набувають сили і є рушійним мотивом у формуванні позитивного ставлення до однолітків у дошкільнят.

2. Постійний контроль з боку педагога, прояв доброзичливості з боку дітей у процесі ігрової діяльності.

3. Створення педагогом умов для формування позитивного ставлення до однолітків у сюжетно-рольовій грі.

На формувальному етапі дослідження нами здійснювалася реалізація педагогічного проекту з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор

Мета проекту: створення педагогічних умов, які сприятимуть формуванню формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор.

Завдання проекту.

1. Розвивальні:

– сприяти розвитку комунікативних якостей особистості: емпатійність, доброзичливість, щирість, відкритість у спілкуванні, конфронтація, ініціативність (афективно-комунікативні вміння);

– формувати вміння вступати в комунікативний контакт, вміння орієнтуватися у ситуації спілкування, вміння використовувати засоби вербального та невербального спілкування (інформаційно-комунікативні вміння);

– розвивати здатність слухати партнера, здатність домовлятися з партнером, вміння вступати в діалог, підтримувати його та завершувати (регуляційно-комунікативні вміння).

Виховні:

– виховувати гуманне ставлення до однолітків;

– виховувати інтерес та симпатію до однолітків, бажання грати з ними;

– формувати готовність виручити однолітка, вміння зважати на думку та інтереси товаришів по грі, однолітків.

Навчальні завдання:

– знайомити з різними професіями людей, розвивати інтерес до них;

– використовувати конструктивні, трудові, художні вміння у реалізації ігрових задумів.

Роль педагогів: створити адекватне предметне ігрове середовище, що стимулює формування ігрових, комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку

Учасники проекту: діти експериментальної групи, педагоги.

Тип проекту: середньостроковий (1 місяць)

Підстава розробки: недостатня сформованість доброзичливих взаємин старших дошкільників.

Формувальний етап експерименту проходив поетапно.

Спочатку ми працювали над створенням емоційно-позитивної атмосфери у процесі спільної освітньої діяльності та формуванням у дітей мотивації до спілкування.

Ігрова кімната, у якій проводився експеримент, поповнилася великими м'якими модулями, за допомогою яких діти можуть швидко та легко трансформувати простір, пуфами, килимом, на якому педагогу можна сидіти разом із дітьми. У групі з'явилося велике дзеркало, до якого діти могли вільно підійти та зображати емоції.

Урізноманітнено наочний матеріал безліччю яскравих ілюстрацій літературних творів, сюжетними картинками, картками для складання оповідань, наборами картинок з емоційними сюжетами. У куточку мовлення та пізнавальному центрах з'явилися настільно-друковані ігри щодо розвитку мови.

У ході формувального етапу експерименту нами використовувалися сюжетно-рольові ігри з метою підвищення мотивації дітей до вибудови доброзичливих взаємин з однолітками та дорослими.

Свою роботу ми будували за наступною системою.

Перший етап – діагностичний. На даному етапі ми виявили сформованість доброзичливих взаємин у старших дошкільників. Результати представлені у попередньому розділі.

Другий етап – підготовчий.

На цьому етапі проходила робота з формування доброзичливих взаємин старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор

Робота з формування доброзичливих взаємин дошкільників включала: використання прийомів проблемних ситуацій («Я образив маму», «У мене

забрали іграшку»), читання художніх творів, у яких яскраво характеризується настрій, малювання («Моє життя в дитячому садку»).

Нижче представимо перспективний план організації сюжетно-рольових ігор для дітей старшого дошкільного віку.

Перспективний план організації сюжетно-рольових ігор дітей старшого дошкільного віку

I. Організація сюжетно-рольової гри «Сім'я»

Ціль: формування позитивних взаємин між дітьми.

Завдання:

- розвивати вміння дітей відображати відносини та взаємодію дорослих один з одним, використовуючи раніше отримані знання;
- будувати ігрові відносини з дітьми, самостійно створювати ігрову обстановку, підбирати атрибути;
- сприяти формуванню гуманності, співчуття до близької людини, доброзичливих взаємин у групі;
- розвивати діалогічне мовлення дітей під час гри;

Ігрове обладнання: ляльки; меблі для обладнання куточка; посуд; ігрові атрибути (косинки, фартухи, коляски); предмети-заступники.

Таблиця 2.3

Сюжетно-рольова гра «Сім'я»

Етапи	Завдання	Форми та методи
Підготовчий	Стимулювати інтерес до майбутньої гри. Збагачувати уявлення дітей про взаємини дітей та батьків, родичів, про способи прояву турботи до близького через вміння емоційно відгукнутися, співчувати, співпереживати.	Розмова про сім'ю, про професії батьків, про сімейні традиції, про братів, сестер: «Моя сім'я» «Професії батьків» «Традиції сім'ї» Розгляд ілюстрацій на тему «Дружна сім'я» Створення проблемних ситуацій «Я образив маму» «У мене забрали іграшку» Читання та аналіз віршів, оповідань про маму. Конструювання меблів
		3

	Виховувати дбайливе ставлення до молодшого; шанобливе ставлення до старшого.	конструктора (стіл, диван) Ігри з використанням невербальних засобів спілкування «Зобрази подарунок», «Розмова без слів» Гра-інсценування «Зателефонуй другу/мамі/бабусі»
Навчання гри	Вчити переносити враження, знання на ігрову діяльність Вчити діяти відповідно до ролі Вчити створювати необхідні для гри атрибути	Бесіда перед грою з метою визначення теми гри, сюжету, нагадування про правила поведінки. Допомога у розподілі ролей. Надання допомоги у грі дітям, які мають труднощі Розмова після гри, оцінка результатів гри
Самостійна гра дітей	Розвивати творчі здібності Виховувати доброзичливі стосунки до однолітків, здатність до співпереживання. Виховувати колективні взаємини.	Розмова після гри для оцінки поведінки Розмова про перспективи гри Виготовлення нового ігрового обладнання Використання предметів-заступників

Ролі:

- мама: дбає про дітей, готує їсти, грає з дітьми, ходить на роботу, укладає спати дітей, ходить на роботу.
- Тато: допомагає мамі дбати про дітей, ходить на роботу, приносить покупки з магазину, робить ремонт у будинку.
- Бабуся: готує їжу, в'яже, читає книжки дітям, куховарить, ходить на прогулянку з онуками.
- Дідусь: грається з онуками, допомагає татові робити ремонт, ходить на роботу.
- Брат/сестра: грають, дивляться телевізор, допомагають мамі, татові, бабусі, дідусеві.

II. Організація сюжетно-рольової гри «Лікарня»

Мета: розвивати довірчі відносини у спільній грі.

Завдання:

- формувати в дітей уміння брати роль і виконувати відповідні ігрові дії;
- розвивати в дітей творче ставлення до гри, вміння використовувати ігрові предмети;
- збагачувати уявлення дітей про професію лікаря;
- формувати чуйність, уважність у ставленні до хворого;
- розвивати організаторські можливості.

Ігрове обладнання: набір доктора (стетоскоп, шпатель, градусник, контейнер для зберігання медичного приладдя, молоточок), медичний халат, муляжі лікарських препаратів, рецептурні листи.

Таблиця 2.4

Сюжетно-рольова гра «Лікарня»

Етапи	Завдання	Форми та методи
Підготовчий	<p>Стимулювати інтерес до майбутньої гри.</p> <p>Збагачувати уявлення дітей про професію лікаря</p> <p>Виховувати бажання наслідувати позитивні приклади дорослих, літературних героїв.</p> <p>Формувати вміння спільної гри (слухати партнера, обговорювати план гри).</p>	<p>Екскурсія до медичного кабінету, спілкування з медичним працівником про цю професію;</p> <p>Розгляд ілюстрацій «На прийомі у лікаря», «Аптека», «Карета швидкої допомоги».</p> <p>Бесіди: «Що потрібно лікареві для роботи», «Навіщо потрібно гартуватися?», «Що таке вітаміни?»</p> <p>Читання та аналіз художніх творів: «Айболіт» К. Чуковського, «Пригоди Незнайки та його друзів» Н. Носова;</p> <p>Інсценування твору «Айболіт» К. Чуковського.</p> <p>Ігри-ситуації «Оповідання по колу», «Продовжи фразу»</p>

Навчання гри	<p>Вчити переносити враження, знання на ігрову діяльність</p> <p>Вчити діяти відповідно до прийнятої ролі</p> <p>Вчити створювати необхідні для гри атрибути</p>	<p>Бесіда перед грою з метою визначення теми гри, сюжету, нагадування про правила поведінки.</p> <p>Допомога у розподілі ролей</p> <p>Надання допомоги у грі дітям, які мають труднощі</p> <p>Бесіда після гри, оцінка результатів гри</p> <p>Приклад дорослого у спільній грі</p>
Самостійна гра дітей	<p>Розвивати творчі здібності</p> <p>Виховувати доброзичливе ставлення до однолітків, здатність до співпереживання.</p> <p>Виховувати колективні взаємини.</p>	<p>Розмова після гри для оцінки поведінки.</p> <p>Розмова про перспективи гри.</p> <p>Виготовлення нового ігрового обладнання</p> <p>Використання ігрових предметів</p>

Ролі:

- Лікар: веде прийом, вимірює тиск, дивиться горло, виписує рецепт, слухає.
- Медсестра: допомагає вести прийом, заповнює карту хворого, вимірює зріст, робить уколи, виконує завдання лікаря.
- Пацієнт: приходить на прийом, розповідає, що його непокоїть, купує лікарські препарати.
- Фармацевт: працює в аптеці, відпускає ліки за рецептом.

III. Організація сюжетно-рольової гри «Магазин»

Мета: сформувати в дітей вміння грати в сюжетно-рольову гру магазин.

Завдання:

- Продовжувати знайомити дітей із професіями (продавець, директор магазину)
- Розвивати навички діалогічного мовлення;
- Розвивати творчу уяву, ініціативу, організаторські та творчі здібності, почуття колективізму.

Ігрове обладнання: муляжі фруктів, овочів, гроші, кошики для покупок, гаманці, касовий апарат, фартухи, коробки з-під цукерок, цінники.

Таблиця 2.5

Організація сюжетно-рольової гри «Магазин»

Етапи	Завдання	Форми та методи
Підготовчий	Стимулювати інтерес до майбутньої гри. Збагачувати уявлення дітей про професію продавця Формування умінь та навичок співпраці у спільній грі. Виховувати симпатію до одноліткам, бажання грати разом.	Розгляд ілюстрацій із зображенням магазину, каси, товарів, продавця Виготовлення грошей; Дидактичні ігри «Ягоди-фрукти», лото «Магазин». Екскурсія у магазин; Ліплення овочів; Читання художньої літератури: «Ким бути?» В. Маяковський, «Овочі» С. Михалков, оцінка дій та вчинків героїв творів.
Навчання гри	Вдосконалювати вміння переносити враження, знання на ігрову діяльність. Удосконалювати вміння оцінювати себе у грі. Вчити створювати необхідні для гри атрибути.	Розмова перед грою з метою визначення теми гри сюжету, нагадування про правила поведінки. Розгляд перед грою ілюстрацій, сприяють визначенню змісту певної ролі. Допомога у розподілі ролей. Надання допомоги у грі дітям, які мають труднощі. Розмова після гри, оцінка результатів гри.

Самостійна гра дітей	Заохочувати бажання дітей до самостійного збагачення змісту ігор. Сприяти застосуванню правил поведінки в громадських місцях. Помічати настрій партнера з гри. Розвивати цілеспрямованість у досягненні ігрового результату	Розмова після гри для оцінки поведінки Розмова про перспективи гри. Виготовлення нового ігрового обладнання. Використання предметів-заступників.
----------------------	--	---

Ролі:

- Продавець: відпускає товар, чемно спілкується з покупцями, стежить за якістю товару, рахує гроші.
- Покупець: купує товар, розглядає товар, платить гроші.
- Директор магазину: контролює роботу продавця, чемно спілкується з покупцями, працює за комп'ютером.

IV. Організація сюжетно-рольової гри «Дитячий садок»

Мета: формування шанобливого ставлення до працівників дитячого садка.

Завдання:

- розширити уявлення дітей про зміст трудових дій працівників дитячого садка;
- виховувати інтерес та повагу до праці;
- розвивати у дітей почуття подяки за працю дорослих;
- виховувати бажання надавати посильну допомогу дорослим.

Ігрове обладнання: ляльки, іграшковий посуд, телефон, зошити, ручки, медичні інструменти, одяг для кухара, медсестри, вихователя.

Таблиця 2.6

Сюжетно-рольової гра «Дитячий садок»

Етапи	Завдання	Форми та методи
Підготовчий	<p>Стимулювати інтерес до майбутньої гри.</p> <p>Збагачувати уявлення дітей про колективну працю людей.</p> <p>Виховувати інтерес до дій людей.</p> <p>Виховувати гуманне ставлення до дорослих.</p> <p>Вчити оцінювати спільну діяльності як загальну.</p> <p>Вправляти дітей у вільному використанні групового простору.</p>	<p>спостереження за роботою вихователя, няні, медичного працівника, музичного працівника;</p> <p>розгляд ілюстрацій про майбутній сюжет гри;</p> <p>екскурсія до медичного кабінету, на кухню;</p> <p>малювання на тему «моє життя в дитсадку» ліплення продуктів харчування для кухні;</p> <p>Бесіди про значущість праці людей у дитячому садку</p> <p>Гра-хоровод «Коровай».</p>
Навчання гри	<p>Сприяти виконанню правил поведінки у суспільстві.</p> <p>Виховувати прагнення співпраці.</p> <p>Удосконалювати вміння оцінювати себе у грі.</p>	<p>Бесіда перед грою з метою визначення теми гри, сюжету, нагадування про правила поведінки.</p> <p>Розгляд перед грою ілюстрацій, що сприяють визначення змісту певної ролі</p> <p>Позитивна оцінка вчинків та поведінки у грі.</p> <p>Розмова після гри «Ким був ти у грі? Ким були інші діти?</p> <p>Об'єднання у грі сюжетів ігор «Сім'я», «Лікарня».</p>
Самостійна гра дітей	<p>Розвивати бажання грати на різні теми.</p> <p>Сприяти застосуванню правил поведінки у громадських місцях.</p> <p>Формувати вміння зважати на інтереси товаришів з гри, конструктивно вирішувати конфліктні ситуації;</p> <p>Сприяти прояву умінь співпраці.</p>	<p>Обговорення ускладнення ігор.</p> <p>Доповнювати знання дітей за допомогою читання літератури.</p> <p>Виготовлення нового ігрового обладнання.</p> <p>Використання предметів-заступників.</p>

Ролі:

- вихователь: приймає дітей, розмовляє з батьками, проводить ранкову гімнастику, заняття, гуляє з дітьми, організовує ігри;
- молодший вихователь: стежить за порядком у групі, годує дітей, допомагає виховательню у проведенні занять
- кухар: готує їжу, видає її вихователям;
- музичний керівник: розучує пісні, ставить сценки, проводить свята;
- медсестра: вимірює ріст, вагу дітей, робить щеплення, вимірює температуру тіла;
- завідувач: проводить збори, пише звіти, стежить за роботою вихователів.
- батьки: приводять дитину до дитячого садка, забирають її з дитячого садка.

Коротко розглянемо ще декілька сюжетно-рольових ігор які було проведено з дошкільнятами.

Сюжетно-рольової гра «Банк» [9]

Мета: формувати вміння узгоджувати свої дії з діями партнерів, дотримуватися рольових взаємин. Розвиток комунікативних навичок. Виховувати дружні взаємини між дітьми у групі, спокійно вирішувати конфлікти, вміння зважати на інтереси та думку однолітків щодо гри. Сприяти оволодінню нормами та правилами соціальної поведінки.

Ігровий матеріал: гроші (використовуються ксерокопії справжніх купюр), касовий апарат, паспорти, термінали (зроблені з картону).

Підготовка до гри: бесіда «Що таке банк». Презентація «Банк». Ігри – заняття: «Ми прийшли до банку», «Обслуговування клієнтів», «Отримання у банку фінансового кредиту відкриття своєї справи».

Ігрові ролі: менеджер, банкір, помічники банкіра, підприємець, касир, охоронець, клієнти.

Хід гри: підготовку до гри вихователь починає з розмови, в якій повідомляє, що співробітники банку повинні бути ввічливі по відношенню до клієнтів, попереджувальні, вживали ввічливі слова: «Будьте добрі», «Будь ласка», «Дякую», «Здрастуйте», «До побачення» і т.д.

В основу сюжету гри лягла діяльність банку як установи, що видає фінансові кредити для організації своєї справи (бізнесу) дітьми. У гру вводяться гроші (використовуються ксерокопії реальних купюр) як універсальний засіб обміну між дітьми, джерело отримання доходу (прибутку).

Банк та гроші по ходу гри виконують дві основні функції:

– запускають гру та пізнавальну активність (є засобом розвитку ігрового сюжету та по ходу гри – остаточна мета).

Дітям дається настанова: «Всі охочі відкрити власну справу (бізнес) можуть отримати у банку грошовий кредит. Подумайте, яку справу хочете відкрити, чим вам цікаво займатися? Отриманими грошима ви розпоряджаєтесь, як хочете: можете заробити ще більше, можете витратити на щось, але наприкінці гри ви маєте повернути гроші банку».

Кожна дитина заздалегідь має паспорт. Банк повідомляє, що всі бажаючі можуть отримати грошовий кредит. Банкір обговорює з кожною дитиною, яку справу вона хоче відкрити, чому, скільки грошей їй для цього потрібно; домовляються, яку суму потрібно буде повернути наприкінці гри до банку. Кожен клієнт банку пред'являє паспорт, підписує договір, ставиться печатка. Касир видає гроші. Охоронець стежить за порядком.

Після отримання грошей діти відкривають свою власну справу. Вихователь пропонує певний набір ігрового матеріалу, з якого кожна дитина вибирає все, що йому потрібно для гри. Потім діти самі створюють свій ігровий простір (відкривають магазин, кафе, лікарню, ветеринарну лікарню

тощо). Далі розгортається вільний сюжет гри за власним задумом, де використовують всі доступні їм ігрові засоби.

Вихователь спостерігає за грою: відстежує тематику, лінію розвитку сюжету, різноманітність ігрових дій, вміння використовувати ігрове середовище та матеріал, а також вміння дітей вступати у взаємовідносини один з одним, вирішувати проблеми, що виникають, конфлікти, діяти в ситуаціях утруднення.

Сюжетно-рольової гра «Пошта» [24]

Мета: продовжувати ознайомлення з працею працівників пошти, формування шанобливого ставлення до працівників пошти, вчити відображати в грі працю дорослих, передавати відносини між людьми, практичне застосування знань про кількість та рахунок, розповідати про дії, що виконуються. Навчити дітей користуватися у грі предметами – заступниками, розуміти уявну ситуацію та діяти відповідно до неї. Розширення та закріплення знань дітей про різні форми поштового зв'язку: пошта, телеграф, телефон, радіо. Виховання чуйного та уважного ставлення до товаришів та близьких.

Ігровий матеріал: плакат «Пошта», прилавки, поштова скринька, листівки, конверти, бланки, печатки, олівці, гроші, гаманці, дитячі журнали та газети, папір, кольорові олівці.

Підготовка до гри: Розмова по плакату «На пошті». Виготовлення спільно з вихователем поштової скриньки для листів.

Ігрові ролі: сортувальник, оператор з прийому бандеролей та посилок, начальник пошти, шофер, відвідувачі.

Хід гри: попередню роботу з підготовки до гри вихователю слід розпочати з розмови про різні форми поштового зв'язку: пошта, телефон, радіо, розглянути ілюстративний матеріал на цю тему.

Після розмови вихователь роздає дітям папір та кольорові олівці та пропонує їм намалювати для мами та тата гарний малюнок. Коли малюнки зроблені, вихователь радить дітям написати під ними «Мамі та татові» та

підписати своє ім'я. Потім вихователь дає кожній дитині конверт просить акуратно покласти в нього свій малюнок, показує, як заклеїти конверт, як і де приклеїти марку.

Вихователь хвалить дітей за добре зроблені малюнки та каже, що мама та тато будуть дуже раді отримати до свята такий подарунок. Пропонує дітям помістити конверти в поштову скриньку (зроблену дітьми під керівництвом вихователя).

Після цього вихователь допомагає дітям влаштувати приміщення пошти, повісити поштову скриньку, радить акуратно розкласти на продаж окремими верстатами, конверти, папір, марки, листівки, газети, журнали, стежить за тим, як діти розподілятимуть ролі, а якщо вони самі не зможуть з цим упоратися, допомагає їм.

Вихователь може принести до групи дитячі газети та журнали, частина яких продаватиметься поштою, а іншу частину листоноша розноситиме по домівках.

Ігрові дії:

- оформлення поштового відділення із різними відділами;
- робота відділу доставки;
- робота відділу зв'язку;
- робота відділу поштових переказів та посилок.

Вихователь може запропонувати дітям різні сюжети для гри: привітати один одного зі святом, купити журнал на пошті та почитати його синові; вийняті з поштової скриньки листи машиною відвезти на пошту, а там розсортувати їх і дати листоноші для вручення адресату; коли листоноша принесе листа, відповісти на нього листами іт. д. Необхідно також нагадати дошкільникам, що, граючи, потрібно бути ввічливими один з одним (вітатися з листоношою, дякувати за доставку листів, газет, журналів).

Після того, як гра буде освоєна, вихователь може об'єднувати її з іншими іграми, наприклад, у «сім'ю» (зміст гри – підготовка до свята: спочатку прибирають квартиру, при цьому діти допомагають дорослим,

потім усі пишуть вітальні листи та листівки своїм друзям. Хто закінчує раніше, йде на пошту, купує конверти, підписує їх і опускає до поштової скриньки) або в «дитячий садок» (дошкільники пишуть листи своїм батькам).

Сюжетно-рольова гра «Ательє» [26]

Мета: виховувати повагу до праці швачки, модельєра, закрійника, розширювати уявлення про те, що їхня праця колективна, що від сумлінної роботи однієї людини залежить якість праці іншої. Формування уявлень дошкільнят про те, що таке ательє і навіщо воно потрібне. Формування вміння виконувати засвоєні норми та правила культури поведінки у громадських місцях. Виховання поваги до праці працівників ательє.

Ігровий матеріал: будівельний матеріал, швейні машинки, швейні інструменти (сантиметр, нитки, зразки тканини та ін.), бланки замовлень, лінійка, блокнот, дзеркало.

Підготовка до гри: проведення розмови з дітьми на тему: «Ательє, його функції та співробітники». Розгляд ілюстрацій на тему «Ательє». Виготовлення разом із вихователем атрибутів для гри. Малювання зразків одягу.

Ігрові ролі: приймальниця, закрійниця, кравчиня, замовник, художник, завідувач ательє.

Підготовку до гри вихователю слід розпочати з розмови «Ательє, його функції та співробітники». Під час бесіди вихователю треба показати та пояснити дітям сенс, значення діяльності кожного працівника (приймальниця приймає замовлення та записує на квитанції, чия це тканина і що з неї хочуть шити; закрійниця вимірює тканину та знімає мірку із замовника, щоб знати, чи вийде з тканини сукня та якої довжини та ширини треба його шити і т. д.). При цьому вихователю треба наголосити на колективному характері праці (і приймальниця, і закрійники, і кравці – усі працюють разом для того, щоб пошити гарний, гарний одяг: сукні, піджаки, штани, пальта, спідниці, кофти, сарафани).

Результати розмови треба закріпити показом ілюстрацій: як знімають мірку, приміряють замовнику те, що шують, як шують, і т.д. Вихователь дає дошкільникам можливість розповісти, кому і як пошили чи купили новий одяг.

Ігрові дії:

- вибір та обговорення моделі з модельєром, підбір матеріалу;
- замовлення;
- закрійники знімають мірки, роблять викрійку;
- приймальник оформляє замовлення, визначає терміни виконання
- виконує замовлення, проводить примірку виробу;
- завідувач ательє стежить за виконанням замовлення, вирішує конфліктні ситуації при їх виникненні;
- касир отримує гроші за виконане замовлення.

Під час першої гри вихователь пропонує дітям ролі батьків, а сам бере на себе всі інші ролі, щоб познайомити дітей з ігровими можливостями теми. Потім при подальшому проведенні гри діти беруть він ролі покупців у магазині, замовників, приймальників тощо.

Для гри вихователь та діти виготовляють картонні фігурки ляльок, готують кольоровий та білий папір, лінійку, сантиметрову стрічку, ножиці, зразки одягу, вирізаного з паперу. Роздавши дітям картонних лялечок, педагог каже їм: «Це ваші діти, їм потрібний одяг, тому що в сорочках і трусах не можна ходити ні в дитячий садок, ні в школу, ні в кіно». Поруч відкрилося ательє, де можна пошити одяг усім дітям: можна пошити сукню, фартухи, штани, шуби. Але перед цим треба купити тканину. До магазину привезли багато гарної тканини.

Після цього дошкільники грають у гру «Магазин тканини». Діти поспішають у магазин, захопивши із собою сумки та гаманці. У магазині на прилавку лежить нарізана смугами та згорнута невеликим рулонами тканина. Покупців зустрічає продавець (вихователь), який запитує у кожного з них,

яку тканину той хоче купити; що думає з неї шити, і пропонує придатну для цієї мети. Потім продавець обслуговує покупця: вимірює сантиметровою стрічкою довжину майбутнього одягу і, відмірявши від рулон тканина, акуратно відрізає. Після цього покупець платить у касу гроші, бере чек, вручає його продавцю, і отримує свою покупку, не забувши при цьому подякувати продавцю, йде з магазину.

Коли всі діти куплять тканину, магазин закривається, а в іншому місці відкривається ательє. Там на вітрині виставлені зразки одягу, виготовлені наперед вихователем разом із дітьми. На столі в ательє лежать олівець, ножиці, сантиметрова стрічка або проста стрічка, блокнот, поряд стоїть дзеркало. За столом сидить приймальниця. З кожним із вхідних замовників вона вітається, ввічливо просить сідати і запитує, що замовник хоче пошити. Коли клієнт висловить своє бажання, приймальниця пропонує йому вибрати зразок фасон і радить, який краще вибрати і чому вона так думає. Після цього приймальниця оформляє замовлення: записує ім'я замовника, вимірює тканину, пише, що замовлено (сукня, штани, спідниця), потім знімає мірку з дитини, для якої замовляють одяг. Квитанцію потрібно оформити у двох примірниках, один з яких приймальниця віддає замовнику, а інший вкладає у тканину разом із зразком (фасоном), після чого каже замовнику прийти через день на примірку. Коли замовлення у всіх дітей буде прийнято, гру можна припинити, сказавши, що ательє закрито, а примірка буде за день.

За день гру знову можна відновити. Закрійниця обводить простим олівцем контури зразка на тканині, потім вирізає (кроїть) одяг та приміряє його замовникам. При цьому просить їх подивитися у дзеркало та сказати, чи все добре. Закрійниця закінчує примірку словами: «Плаття тепер треба віддати шити кравчині і замовлення буде готове завтра. Завітайте завтра вранці».

Наступного дня замовники приходять за готовим замовленням. Закрійниця приміряє клієнту готове плаття. Замовник оплачує своє

замовлення приймальнику, представивши їй квитанцію. Приймальниця дістає з полички замовлення та віддає клієнту.

У наступних іграх вихователь надає дітям самостійність та допомагає їм спрямовувати гру лише порадою. Однак у першій самостійній грі вихователю потрібно взяти на себе роль кравчини, щоб показати дітям її багаті ігрові можливості. Закрійниця (тепер уже хтось із дітей) доручає кравчині шити замовлення. Вихователю треба показати дітям, як діяти уявною голкою, як вбирати в неї нитку, як нею шити, як кравчиня користується праскою, щоб розгладити шви. При наступному проведенні гри роль кравчини вже бере на себе хтось із дітей.

Цей варіант гри може змінюватися, доповнюватися, змінюватись іншими варіантами у міру навчання та розвитку дітей. Так, можна приймати в пошиття одяг для звичайних ляльок, а надалі в ательє будуть шити уявний одяг і для дітей. Діти при цьому можуть бути не просто замовниками, а й лікарями, перукарями, шоферами, які замовляють собі робочий одяг.

Для організації сюжетно-рольової гри оформлялися ігрові зони групи («Сім'я», «Магазин», «Банк», «Будівництво»), де діти самостійно за бажанням обирають іграшки. Всі іграшки розміщуються так, щоб створити умови для спільної діяльності та спілкування за інтересами невеликими підгрупами.

Спочатку було підібрано ігровий матеріал. Було проведено підготовку до ігор-занять. Проводились розмови. Між дітьми було розподілено ігрові ролі: мама, тато, сестри, лікар, продавець, вихователь. Після цього разом із дітьми розігрувалися ігрові ситуації.

З початку проведення занять діти поводитися досить насторожено. Данило та Іра не хотіли брати участь у спільній діяльності. Кирило постійно відвертав увагу. Але поступово діти активізувалися та влилися у процес заняття.

Не всі діти звикли говорити про свої почуття. Поліні було важко назвати свої почуття при обговоренні проблемних ситуацій, тому діти приходили їй на допомогу.

У іграх діти пробували себе у різних ролях, пропонували свої варіанти з ситуації, часто сперечалися, вирішували проблемні питання (спочатку з допомогою дорослого, потім самостійно). Найбільш активно виявляли себе Аня, Марк Л., Лев М.

Завдяки роботі з формування доброзичливих взаємозв'язків діти стали краще розуміти один одного, яскравіше виявляти позитивні емоції, співчувати, співпереживати одноліткам. Розширився словниковий запас вихованців. У групі поступово склалася доброзичлива, позитивна емоційна атмосфера. Діти стали більше довіряти, ділитися своїми переживаннями та враженнями з дорослими та однолітками.

Додатково для формування доброзичливих взаємозв'язків проводилися:

- ігри на формування вміння використовувати невербальні засоби спілкування («Зобрази подарунок», «Розмова без слів»),
- ігри-ситуації для розвитку вміння вступати в розмову, вести та закінчувати її («Оповідання по колу», «Продовж фразу»),
- екскурсії в медичний кабінет, на кухню, ігри-інсценування для формування знань про правила етикету під час спілкування («Зателефонуй другу/мамі/бабусі»).

Діти із задоволенням брали участь у іграх. Спочатку були труднощі з використанням невербальних засобів спілкування у Данила, Рома для цього ми залучили дітей із високим рівнем володіння засобами невербального спілкування як приклад. Згодом усі діти могли використовувати невербальні засоби спілкування у мовленні.

Деяким дітям було проблемно говорити перед аудиторією. Страх і сором заважали Кирилу, Марку, Олені. Щоб допомогти дітям, ми запропонували їм спершу сказати лише одне слово (наприклад, «Привіт» або

будь-яке інше на вибір), але голосно й упевнено, майже прокричати. Знявши таким чином бар'єр, діти поступово почали вимовляти все більше слів.

У іграх використовувався телефонний апарат для розмови зі співрозмовником, якими діти могли розмовляти один з одним, тим самим розвиваючи діалогічне мовленні й культуру спілкування.

Особливе місце у роботі з дітьми займали бесіди на теми з особистого досвіду, у яких спеціально ставилися завдання розвитку здібностей вести партнерський діалог: вміння слухати іншого, виявляти ініціативу в розмові, адекватно реагувати на висловлювання однолітків, говорити по черзі, бути доброзичливим до співрозмовника, видавати особистий досвід у усному мовленні.

Таким чином, діти поступово почали активно включатися у спілкування, підтримувати розмову, уважніше слухати співрозмовника, відповідати на запитання та ставити їх як дорослим, так і одноліткам, освоїли доречне вживання ввічливих слів, вербальні та невербальні засоби спілкування, стали долати труднощі виступу перед аудиторією.

До третього етапу – навчання гри – перехід здійснювався поступово, у міру того, як удосконалювалися доброзичливі взаємини в більшості дітей.

Якщо на попередньому етапі велика увага приділялася вправам у використанні умінь у ситуаціях спілкування, що найчастіше виникають, поступово набувався особистий досвід вихованців, який потім міг стати в нагоді і реалізуватися в нових ситуаціях вільного спілкування, у творчих видах діяльності.

Саме творча діяльність, у тому числі й колективна, допомогла дітям розслабитися, вийти за межі строго регламентованої поведінки, потренуватися у використанні набутих умінь у ігрових та творчих ситуаціях, варіативно застосовувати відомі способи спілкування, використовувати їх у самостійній комунікативній діяльності.

У роботі ми використовували сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Лікарня», «Магазин», «Дитячий садок». Для ігор ми використовували предмети-атрибути, зроблені руками дітей.

Перед грою визначався сюжет гри, справедливий розподіл ролей, нагадували правила поведінки. У разі труднощів із розподілом ролей, ми пропонували поступитися товаришу, чи встановити черговість.

Деякі діти спочатку відмовлялися грати якусь роль, але поступово приклад більш активних дітей спонукали до творчості: Рома, Данило стали грати невеликі ролі, але все ж таки брати участь у спільній грі.

Після гри проходила позитивна оцінка якості виконання ролей. Кожна дитина могла висловитися про свої почуття, емоції.

На початку роботи з дітьми ми спостерігали конфліктні ситуації, сварки, скарги дітей один на одного, небажання дітей поступатися один одному, непокора правилам гри та керівництву лідерів. Але поступово діти шукали адекватних способів вирішення конфліктів, намагалися домовлятися, поступатися, узгоджувати свої дії, думку.

Диференційований підхід у нашій роботі реалізовувався наступним:

– Дітям із високим рівнем сформованості доброзичливих взаємин ми частіше пропонували виступити першими в ролі, показати приклад, як може персонаж відображати цю дію.

– Дітям із середнім рівнем ми намагалися надавати більше уваги у плані стимулювання їхньої активності та ініціативності, для того, щоб вони могли проявляти себе в ситуації спілкування.

– Дітям із низьким рівнем сформованості комунікативних умінь ми надавали додаткову допомогу. Перед проведенням гри обговорювали персонажів, можливі дії героя, використовували у роботі психогімнастичні етюди.

Четвертий етап – самостійна гра дітей.

На даному етапі ми обговорювали з дітьми подальше ускладнення гри, поєднання кількох ігор в одну, збагачували середовище новими атрибутами.

Після гри проводилася взаємооцінка дітей один одним, оцінювався результат гри.

Діти охоче висловлювалися про свої ролі, обговорювали подальший розвиток, стали поступливішими один до одного. Вони поєднувалися в ігри на основі ігрових інтересів.

У процесі проведення спільної діяльності з розвитку комунікативних умінь діти навчалися: зображати мімікою, мовленнєвою інтонацією різні емоції; активно вживати «ввічливі» слова у спілкуванні з дорослими та однолітками; міркувати про правила поведінки у різних місцях; співпереживати літературним персонажам, оцінювати їхні вчинки; знаходити варіанти виходу із ситуації; брати участь та переживати її; знаходити слова підтримки та втіхи для друзів; говорити компліменти.

Таким чином, розроблено та реалізовано перспективний план організації сюжетно-рольових ігор дітей старшого дошкільного віку. зокремо проведено наступні сюжетно-рольові ігри: «Сім'я», «Лікарня», «Магазин», «Дитячий садок». Кожна гра впроваджувалася поетапно (Підготовчий етап, етап навчання грі, самостійна гра) і кожен етап був спрямований на формування доброзичливих взаємин дітей. У ході реалізації перспективного плану організації сюжетно-рольових ігор діти старшого дошкільного віку продемонстрували оволодіння основними культурними способами діяльності, проявом ініціативи у спілкуванні, здатністю обирати учасників зі спільної діяльності; активно взаємодія з однолітками та дорослими, здатність домовлятися, враховувати інтереси та почуття інших.

2.3. Динаміка рівнів сформованості доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку (контрольний експеримент)

Основна мета даного етапу дослідження – виявлення впливу сюжетно-рольової гри формування доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

з цією метою нами було проведено контрольний експеримент у якому застосовано ті ж методики, що й на констатувальному етапі.

У контрольному експерименті брали участь діти контрольної та експериментальної групи. Дослідження проводилося з дітьми у вільний від безпосередньо освітньої діяльності час. Спостереження фіксувалися, а потім аналізувалися та оцінювалися.

У ході проведення діагностичної методики «Секрет» були отримані наступні результати: у експериментальній групі критерій оцінки рівня взаємовідносин між дітьми представляє наступну кількість отриманих виборів:

- «зірки» (3 дітей) – 22%,
- «прийняті» (8 дітей) – 57%,
- «неприйняті» (3 дітей) – 21%,
- «ізолювані» (0 дітей) – 0%.

Рівень благополуччя взаємин у експериментальній групі високий, оскільки кількість дітей першої та другої статусних категорій більша за кількість дітей третьої та четвертої статусних категорій ($9 > 5$).

У цій групі «індекс ізолюваності» не виявлено: він дорівнює 0%.

Збільшилася кількість взаємних виборів, їх стало 29; коефіцієнт взаємності дорівнює 22%. Показник задоволеності дітей своїми відносинами з однолітками перебуває на відповідному рівні.

У контрольній групі критерій оцінки рівня взаємовідносин між дітьми є такою кількістю отриманих виборів:

- «зірки» (2 дітей) – 14%,
- «прийняті» (9 дітей) – 65%,
- «неприйняті» (3 дітей) – 21%,
- «ізолювані» (0 дітей) – 0%.

Рівень взаємин у контрольній групі середній з переважанням високого, оскільки кількість дітей першої та другої статусних категорій дорівнює числу дітей третьої та четвертої статусних категорій (14=14).

У цій групі «індекс ізольованості» не виявлено: він дорівнює 0%.

Емоційне благополуччя чи самопочуття дітей залежить від кількості взаємних виборів, їх вийшло 16; коефіцієнт взаємності дорівнює 41%. Показник задоволеності дітей своїми відносинами з однолітками перебуває на середньому рівні.

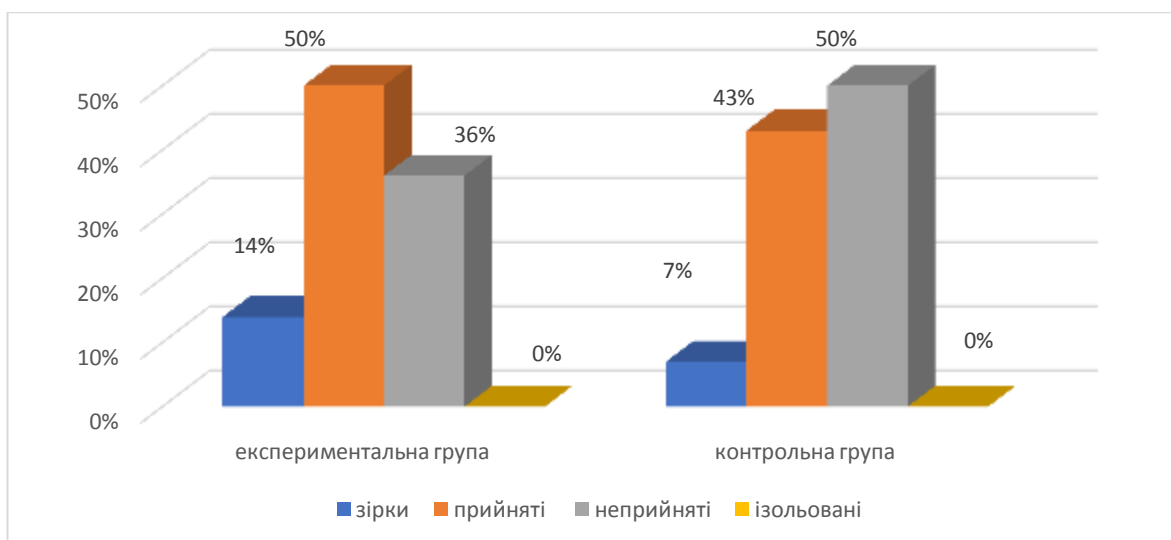
Дані контрольного експерименту про рівень сформованості комунікативних умінь (на основі діагностичної методики «Секрет») дітей обох груп представлені у таблиці (табл. 2.7) та діаграмі (рис. 2.3).

Таблиця 2.7

**Результати контрольного експерименту за методикою «Секрет»
Т. Рєпіною**

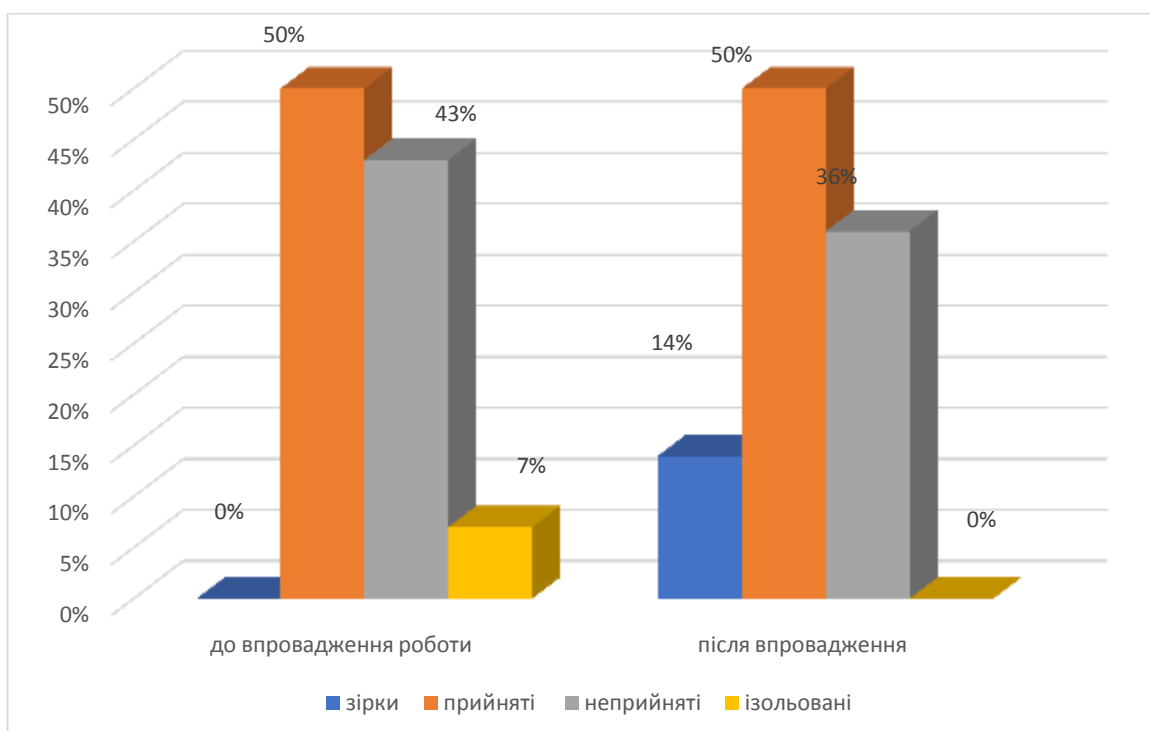
Статусні категорії	Контрольний експеримент			
	Група експериментальна		Група контрольна	
I – «зірки»	2 дітей	14%	1 дітей	7%
II – «прийняті»	7 дітей	50%	6 дітей	43%
III – «неприйняті»	5 дітей	36%	7 дітей	50%
IV – «ізольовані»	0 дітей	0%	0 дітей	0%
Рівень благополуччя взаємин	9 > 5 (високий)		7 = 7 (середній)	
Індекс ізольованості	0%		0%	
Коефіцієнт взаємності	71%		41%	

Рис. 2.3 Розподіл дітей старшого дошкільного віку за статусними категоріями в експериментальній та контрольній групі (методика «Секрет» Т. Рєпіна)

Зведені результати експериментальної групи констатувального та контрольного експерименту представлено на діаграмі (рис. 2.4).

Рис. 2.4 Зведені результати дітей експериментальної групи (методика «Секрет» Т. Рєпіна)

За другою діагностичною методикою («Картинки») було отримано

наступні результати:

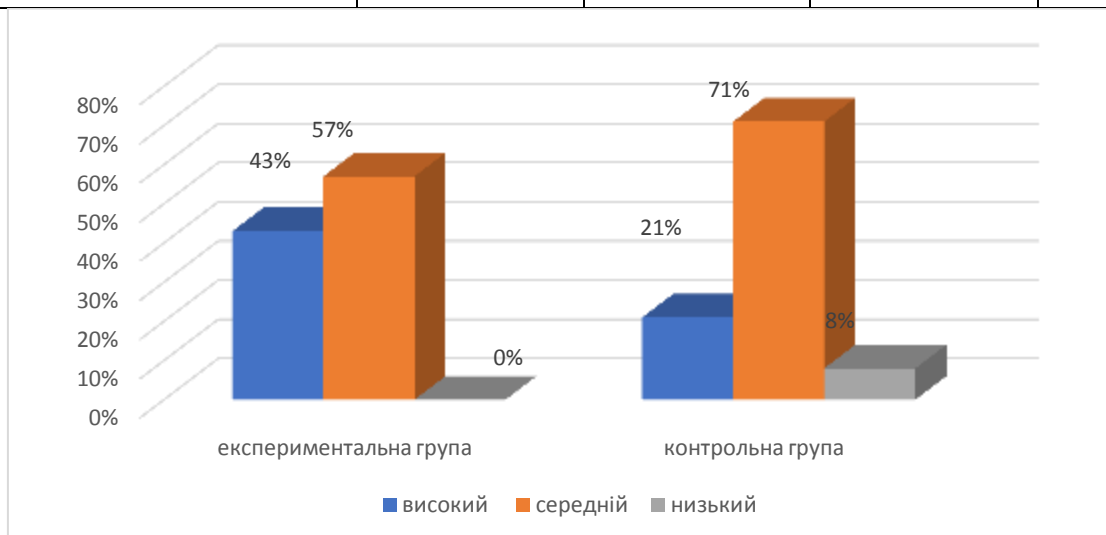
- у експериментальній групі високий рівень виявлено у 6 дітей (43%); середній рівень – 8 дітей (57%); низький рівень – не виявлено (0%);
- у контрольній групі високого рівня досягли – 3 дитини (21%); середній рівень виявили у 10 дітей (71%); низький рівень продемонструвала 1 дитина (8%).

Дані контрольного експерименту про рівень сформованості комунікативної компетентності (на основі діагностичної методики «Картинки») дітей обох груп представлені у таблиці №2.8 та діаграмі (рис. 2.5).

Таблиця № 2.8

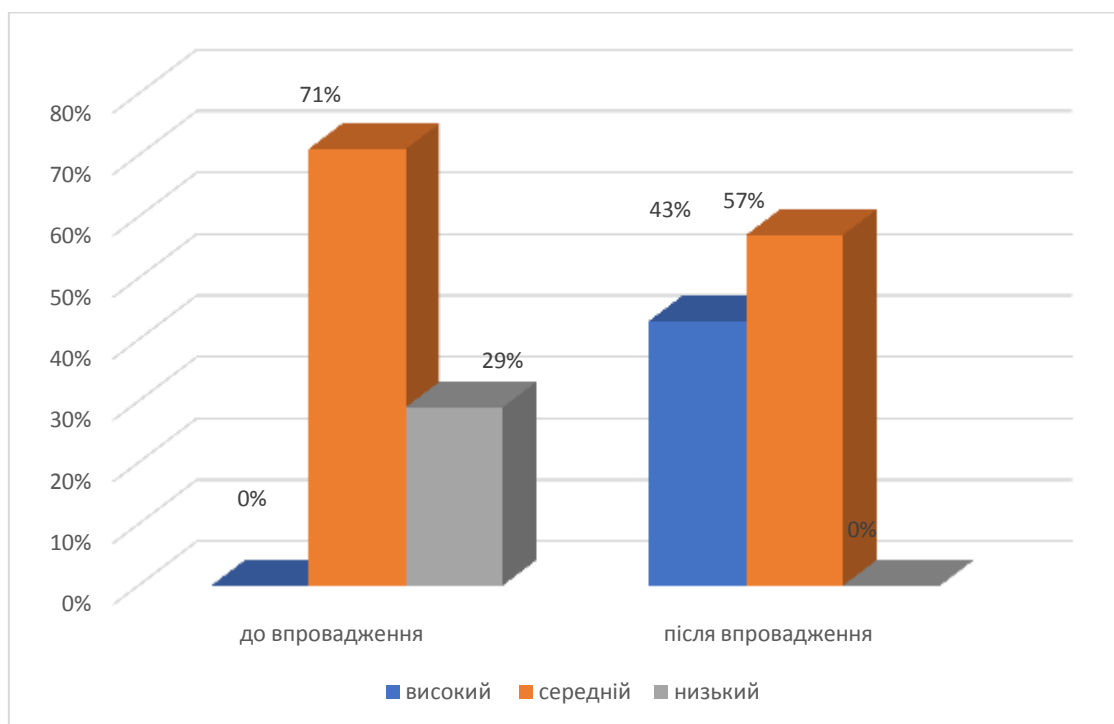
**Результати контрольного експерименту з методики «Картинки»
(О. Смірнова)**

Рівні комунікативної компетентності	Контрольний експеримент			
	Група експериментальна		Група контрольна	
I (високий)	6 дітей	43%	3 дітей	21%
II (середній)	8 дітей	57%	10 дітей	71%
III (низький)	0 дітей	0%	1 дитина	8%

Рис. 2.5 Результати розподілу дітей старшого дошкільного віку за рівнем комунікативної компетентності (експериментальна та контрольна групи), методика «Картинки» (О. Смірнова)

Зведені результати експериментальної групи констатувального та контрольного експерименту за методикою «Картинки» (О. Смірнова) представлено на діаграмі (рис. 2.6).

Рис. 2.6 Зведені результати експериментальної групи констатувального та контрольного етапів (методика «Картинки» (О. Смірнова))

Отже, за результатами можна дійти висновку, що програма формування експерименту вплинула в розвитку комунікативних умінь у взаєминах з однолітками в дітей старшої групи. Так, кількість дітей із високим рівнем сформованості комунікативних умінь збільшилась. Заходи формування експерименту вплинули в розвитку таких комунікативних умінь як: бажання розпочинати контакти з оточуючими, уміння організувати спілкування, уміння слухати співрозмовника, уміння емоційно співпереживати, виявляти емпатію, уміння вирішувати конфліктні ситуації тощо. У контрольній групі з дітей, які займалися за стандартним планом педагога відбулися певні зміни, проте, очевидно, що динаміка цих змін нижче, ніж у експериментальної групі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У ході дослідно-експериментальної роботи, що включає проведення констатувального, формувального та контрольного етапів дослідження, були зроблені наступні висновки.

На підставі аналізу результатів досліджень за методиками «Секрет» (Т. Репіна) та методики «Картинки» (О. Смірнова) з'ясовано, що у дітей спостерігалася висока потреба у спілкуванні, але нестійкий взаємний вибір. Кількість дітей старшого дошкільного віку, які мали середній рівень комунікативних умінь взаємодії з однолітками, у експериментальній групі становить – 71%, у контрольній – 64%; низький рівень у експериментальній та контрольній групах по 29%; високий рівень виявлено лише в контрольній групі – 7%.

У ході реалізації дослідно-експериментальної роботи та впровадження сюжетно-рольових ігор діти старшого дошкільного віку продемонстрували оволодіння основними культурними способами діяльності, проявом ініціативи у спілкуванні, здатністю обирати учасників зі спільної діяльності; активно взаємодія з однолітками та дорослими, здатність домовлятися, враховувати інтереси та почуття інших, співпереживати невдачам та радіти успіхам інших, намагатися вирішувати конфлікти та дотримуватися соціальних норм поведінки та правил у взаєминах з дорослими та однолітками.

Результати контрольної діагностики показали, що практично половина дітей експериментальної групи мають високий рівень сформованості комунікативних умінь взаємодії; високий рівень доброзичливості у взаєминах; відбулося значне збільшення взаємних виборів дошкільників; відсутня категорія дітей «ізолювані».

Загалом, можемо відзначити, що програма формувального експерименту вплинула формування доброзичливих взаємин взаємодії дітей

старшого дошкільного віку. Порівняльний аналіз результатів констатуючого та контрольного експерименту показав позитивну динаміку, що підтверджує ефективність проведеної роботи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На підставі аналізу потриманих результатів дослідження можна зробити наступні висновки.

Проаналізовано теоретичні основи формування доброзичливих взаємин дошкільників у науковій літературі. З'ясовано, що взаємини людини – це цілісна система індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Дослідження сучасних вчених з проблем формування гуманних, доброзичливих, позитивних, толерантних, ненасильницьких взаємин дають можливість визначити доброзичливі взаємини дітей дошкільного віку як відносини, в яких проявляється позитивна установка на партнера, емпатія (співпереживання, співчуття, сприяння), доброзичливість, увага до іншого, прагнення до взаємодопомоги й взаємодії без насильства; розглянуто структуру міжособистісних взаємин (когнітивний компонент; емоційний компонент; поведінковий компонент); описано типи взаємин дітей старшого дошкільного віку з однолітками (пасивно-позитивний, егоїстичний, конкурентний, особистісний, нестійкий). Психологічні особливості доброзичливих взаємин у старшому дошкільному віці обумовлені специфічними рисами дітей цього віку: активізацією потреби в спілкуванні з однолітками, розвитком довільності поведінки, появою первинних етичних інстанцій, виникненням інтересу до внутрішнього світу іншої людини, її почуттів і переживань. Порівняння себе з однолітком і протиставлення йому до старшого дошкільного віку переростає у внутрішню спільність, що сприяє прояву співпереживання, сприяння іншому. Для формування доброзичливих взаємин у старших дошкільників можливе застосування широкого ряду методів і прийомів. Серед них: етичні бесіди, ігрова діяльність, приклад, заохочення і покарання і ін.

У результаті проведеного теоретичного аналізу можна сформулювати висновок: гра – основний вид діяльності дітей дошкільного віку; гра, є видом діяльності, спрямованої на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, в

якій складається й удосконалюється самоврядування поведінкою дитини; у процесі гри залучається вся особистість дитини, вдосконалюються пізнавальні та логічні процеси, задовольняються потреби і інтереси; сюжетно-рольова гра є діяльністю, джерело якої – навколишній світ, життя і діяльність дорослих і однолітків.

Теоретично обґрунтовано особливості формування доброзичливих взаємин старших дошкільників на засадах використання сюжетно-рольових ігор. З'ясовано, що центральною ланкою сюжетно-рольової гри буде уявна чи реальна ситуація, у якій дитина бере на себе певну роль і виконує її в ігровій обстановці; сюжетно-рольова гра має суттєвий вплив на розвиток доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку де дитина починає розуміти ті чи інші дії однолітків. Охарактеризовано можливості сюжетно-рольової гри в формуванні доброзичливих взаємин у дітей старшого дошкільного віку: розвиток відносин з однолітками в сюжетно-рольовій грі; засвоєння своєї ролі в групі; можливості спробувати себе в різних ролях або діяльності; побудова ефективного зв'язку і взаємодій; створення умов для розвитку соціально-доброзичливих взаємин.

На підставі аналізу результатів досліджень за методиками «Секрет» (Т. Рєпіна) та методики «Картинки» (О. Смірнова) з'ясовано, що у дітей спостерігалася висока потреба у спілкуванні, але нестійкий взаємний вибір. Кількість дітей старшого дошкільного віку, які мали середній рівень комунікативних умінь взаємодії з однолітками, у експериментальній групі становить – 71%, у контрольній – 64%; низький рівень у експериментальній та контрольній групах по 29%; високий рівень виявлено лише в контрольній групі – 7%.

У ході реалізації дослідно-експериментальної роботи та впровадження сюжетно-рольових ігор діти старшого дошкільного віку продемонстрували оволодіння основними культурними способами діяльності, проявом ініціативи у спілкуванні, здатністю обирати учасників зі спільної діяльності; активно взаємодія з однолітками та дорослими, здатність домовлятися,

враховувати інтереси та почуття інших, співпереживати невдачам та радіти успіхам інших, намагатися вирішувати конфлікти та дотримуватися соціальних норм поведінки та правил у взаєминах з дорослими та однолітками.

Результати контрольної діагностики показали, що практично половина дітей експериментальної групи мають високий рівень сформованості комунікативних умінь взаємодії; високий рівень доброзичливості у взаєминах; відбулося значне збільшення взаємних виборів дошкільників; відсутня категорія дітей «ізольовані».

Загалом, можемо відзначити, що програма формувального експерименту вплинула формування доброзичливих взаємин взаємодії дітей старшого дошкільного віку. Порівняльний аналіз результатів констатуючого та контрольного експерименту показав позитивну динаміку, що підтверджує ефективність проведеної роботи.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

На підставі проведеного дослідження, нами були розроблені рекомендації щодо організації ігрової взаємодії у сюжетно-рольовій грі з метою формування доброзичливих взаємин дітей старшого дошкільного віку для вихователів:

- Підбір та вивчення необхідної методичної літератури з цього питання.
- Зміст ігрових зон у приміщенні групи відповідно до вікових особливостей дітей: магазин, лікарня, бібліотека тощо.
- Знайомство дітей із сюжетом гри, обладнанням, ігровими діями (бесіди, екскурсії, спостереження за працею дорослих, розгляд фото та ілюстрацій, читання художньої літератури).
- Показ методів дій. Обігравання обладнання для гри (театралізація прочитаного художнього твору, наприклад: казка «Айболіт»).
- Виготовлення разом з дітьми іграшок-саморобок для гри (термометрів, емблем, лялькових меблів і т.д.)
- Виготовлення скрині з предметами-замінниками (шматки тканини, палички, пластикові пляшки, коробки та інший непридатний матеріал).
- Проведення консультацій для батьків щодо організації гри вдома.
- Проведення тижня гри в групі з наступною виставкою фото дітей, що грають.

Методичні прийоми:

1. Обігравання нових іграшок.
2. Показ ігрових дій лише вихователем та із залученням дітей.
3. Участь вихователя у грі у головних та другорядних ролях.
4. Спільна гра з дитиною.
5. Відбиті ігрові дії.

6. Копіювання ігрових дій та перенесення їх в іншу гру.
7. Спостереження у побуті та у навчальній діяльності.
8. Ілюстрація сюжету гри (картинки, схеми).
9. Оцінка гри загалом та окремих дій дитини.
10. Самостійні дії щодо словесної інструкції.
11. Читання художнього тексту з наступним ігровим відтворенням прочитаного.
12. Організація спільної багаторольової гри.
13. Самостійні дії дитини з опорою допомоги педагога.
14. Організація гри драматизації за знайомою казкою чи розповіддю.
15. Попереднє обговорення сюжету гри та розвиток задуму.
16. Активізація життєвого досвіду дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Наукові записки кафедри педагогіки, 2014. № 37. С. 23–34.
2. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08; наук. кер. О. В. Квас; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2016. 274 с.
3. Акіменко В. М. Формування культури взаємин учнів старшого шкільного віку. Таврійський вісник освіти. 2015. 4. С. 100–104.
4. Артемова Л., Ждан Л. Відображення знань дітей у спільних іграх. Дошкільне виховання. 2000. № 9 (386). С. 10–14.
5. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 р. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
6. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади. К: Либідь, 2003. 280 с.
7. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. Педагогіка і психологія. 2000. № 1. С. 5–10.
8. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, справи. К.: «Слово», 2008. 256 с.
9. Бугастова І. А. Гра як засіб підготовки дитини до школи. Журнал для батьків. 2016. № 1. С. 17.
10. Бутенко О. Формування гармонійних взаємин у різновіковій групі: технологія виховної роботи. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2012. №37 (1). С. 134–140.
11. Величко Т. Д. Взаємодія дошкільного навчального закладу та сім'ї у формуванні соціальної компетентності дитини. Науковий вісник

Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського.
Серія: Педагогічні науки. 2017. № 2. С. 106–110.

12. Веремєєва А. П. Формування ігрової активності дітей старшого дошкільного віку: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «магістр».; наук. керівник к.пед.н., І.М. Цюпак ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, Педагогічний ф-т, Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти. Херсон: ХДУ, 2020. 72 с.
13. Взаємини міжособистісні. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. С.52.
14. Водолаза Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності.. Дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2015. 218 с.
15. Волощенко Н. Роль сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2019. Том 13 № 5. С. 68–78.
16. Врочинська Л. Виховання гуманності як філософсько-педагогічна проблема. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2011. Вип. 38. С. 123–130.
17. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. 2018. PhD Thesis. ЛІ Врочинська. Рівне, 2018. 233 с.
18. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. Н. В. Гавриш; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. К., 2012. 438 с.
19. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови : мета і завдання. Дошкільне виховання. 2016. № 7. С. 12–14.

- 20.Галушко А. О. Становлення взаємин дітей молодшого дошкільного віку в грі. In: Materia ł y vi międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej «osobowość, społeczeństwo, polityka». 2017. p. 111.
- 21.Гаркуша В. В. Формування навичок спілкування і комунікативних здібностей у процесі особистісно-орієнтованого навчання усного іноземного мовлення; НДІ психології України. К., 2015. 120 с.
- 22.Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного та підліткового віку. 2017. №3. С. 134–140.
- 23.Горбунова Н. В. Ігрова діяльність як засіб розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Теорія та методика навчання та виховання. 2016. Вип. 31. С. 44–56.
- 24.Григоренко Г. Сюжетно-рольова гра. Технологія педагогічного аналізу. Палітра педагога. 2016. № 4. С. 18–23.
- 25.Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт.кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко та ін.. К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. 492 с.
- 26.Дмитренко А. І., Ляховець О. О., Лугіна О. В. Творча гра як засіб соціалізації дітей старшого дошкільного віку : магістерська робота. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, 2020. 158 с.
- 27.Долінська Т. Особливості ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасному ДНЗ. Перші спроби пошуку в науковому просторі: збірник матеріалів XV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Особливості організації життєдіяльності дитини у сучасному дошкіллі» (27 квітня 2017 року) / [гол. ред. проф. Кузь В. Г. та ін.]. Умань: АЛМІ, 2017. С. 50–61.

28. Доманюк О. Готовність майбутніх вихователів до формування доброзичливості в дітей старшого дошкільного віку. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. №3. С. 20–21.
29. Доманюк О. Доброзичливість як запорука морального зростання особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2018. №3. С. 134–140.
30. Доманюк О. М. Доброзичливість як базова якість зростаючої особистості. Петровський ОМ. 2020. №2. 118–120.
31. Доманюк О. М. Характеристика рівнів готовності майбутніх вихователів до формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку. *Pedagogy and Psychology*. №11. С. 23–34.
32. Дуброва О. М. Формування основ культури спілкування у дітей 5-7 років в умовах навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад-початкова школа» : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2014. 19 с.
33. Дуброва О. Теоретичні засади формування основ культури спілкування дітей 5-7 років. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2011. № 39 (2). С. 236–243.
34. Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. вісник Микол. нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1. С. 20–24.
35. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості. Рідна школа. 2019. № 5. С. 7–13.
36. Жижко Т. Ігрові методи навчання. Рідна школа. 2012. № 6. С. 72–73.
37. Ігнат'єва С.А. Мовленнєвий розвиток. Старша група / Дошкільна освіта «Я у світі» / С.А. Ігнат'єва, В.М. Грецьких. – 2015. – 140 с.
38. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: НМЦВО, 2013. 300 с.

39. Канарова О. Роль вихователя у формуванні толерантності дітей дошкільного віку. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2015. №14. С. 106–110.
40. Каплунова К. А. В.О. Сухомлинський про формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку. Педагогічний дискурс, 2016. №10. С. 203–208.
41. Карасьова К. В. Самодіяльні ігри дитини. К. : Шк. світ, 2016. 128 с.
42. Кондратець І. Дитячі ігри очима дорослого, або навчаємо педагогів бути активними учасниками дитячої гри. Вихователь методист дошкільного закладу. № 2 (лютий). 2017. С. 12–19.
43. Кононко О. Л. Діалогічна активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ–Житомир : Волинь, 2003. Кн. I. С. 29–41.
44. Кононко О. Л. Плекаймо у дітей життєдайне само ставлення. Дошкільне виховання. 2002. № 2. С. 3–7.
45. Кузьмук Л. І., Анікіна О. П. Виховання толерантності у старших дошкільників. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 9 (52), 2014. С. 4–10.
46. Куліш І. П. Проблема гри, ігрової діяльності в психолого – педагогічній теорії та практиці. Проблема освіти: Науково–мет. збірник. Вип. 23. К. : Науково – мет. центр вищої освіти, 2001. С. 66–72.
47. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи. Палітра педагога. 2001. № 4. С. 11–13.
48. Литвиненко С. А. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди: Науково-теоретичний часопис. 2003. С. 215–220.

49. Лохвицька Л. В. Концептуальні засади проектування розвивально-ігрового предметного середовища в дошкільних навчальних закладах. Педагогічна теорія і практика : зб. наук. пр. Київського Міжнародного Університету. К., 2017. Вип. 1. С. 11–119
50. Лохвицька Л. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в процесі сюжетно-рольових ігор. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 19. С. 129–133.
51. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор. Дис... канд. пед. наук: 13.00.02/ Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 2015. 186 с.
52. Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України – СВД М.П.Черкасов, 2005. 319 с.
53. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : навч. посіб. для студ. пед. закладів. К. : НПУ, 2001. 96 с.
54. Любашина В. В. Розвиток діалогічного мовлення старших дошкільників засобами ігрової діяльності. Педагогічний дискурс. 2011. Вип. 10. С. 301–305.
55. Любашина В. Ігрова діяльність як засіб розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. 2013. Вип. 121(1). С. 154–158.
56. Матвієнко О. М. Особливості виховання гуманних відносин дітей молодшого шкільного віку. Психологопедагогічні проблеми сільської школи. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/5/visnuk_26.pdf

- 57.Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри в дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с. 225
- 58.Народні ігри. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Упоряд. Ю. Є. Бардакова. Х. : Вид. група «Основа», 2007. 96 с.
- 59.Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 1. К. : Аконіт, 2002. 926 с.
- 60.Пантюк Т. І. Організація ігрової діяльності в дошкільному віці: навчальний посібник / Рек. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1 / 11 – 11280 від 01. 12. 2011 року). Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2016. 146 с.
- 61.Петренко, І. О., Соловей, Ю. О. Виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019». XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, 2019. №2. С. 312–314.
- 62.Пісарєва О. В. Формування у старших дошкільників ціннісних орієнтацій у спілкуванні з однолітками. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені ГС Костюка НАПН України, 2014. № 4.1. С.187–197.
- 63.Пісарєва О. Особливості взаємодії дитини-дошкільника з однолітками. Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2016. № 1 (7). С. 231–240.
- 64.Пісоцька Л. Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. Освітній простір України. 2018. № 13. С. 115-119.
- 65.Планідіна О. М. Сутнісний зміст морально-етичного концепту доброта та передумови формування почуття доброти в дітей старшого дошкільного віку. Народна освіта. 2019. № 2. С. 53–59.

66. Полевикова О.Б. Аналіз підходів до розвитку діалогічного мовлення дошкільників. Педагогічні науки : зб. наук. праць. Херсон, 2015. Вип. 67. С. 132–139.
67. Полякова О. П. Актуальність формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки, 2014. № 4: 106–109.
68. Пономаренко Т. О. Менше критики, більше позитиву: оцінюйте діяльність дітей правильно. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2021. 4. С. 45–48.
69. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (за ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.) Тернопіль: Мандрівець. 2013. 264 с.
70. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років (за ред. О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко). К.: ТВО «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
71. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (за ред. О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Д'яченко, Т. С. Ільченко, Г. Є. Іванова, Г. М. Лисенко, Т. В. Панасюк, Г. В. Петрова, Т. О. Піроженко, Н. М. Романко, Н. А. Случинська, Н. І. Трикоз). К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. 66 с.
72. Пуйо О. І. До проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку засобами рухливої гри в закладах дошкільної освіти. Народна освіта. 2019. №2. С. 60–66.
73. Путіло Р.О. Ігрова діяльність як засіб виховання гуманного ставлення до довкілля. Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців. Рівне, 2018. С. 139–141.

- 74.Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вихователя. Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. С. 414–419
- 75.Рольська Т. А. Формування готовності до партнерської взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобами фребельпедагогіки: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»; наук. керівник доц. О. Е. Анісімова ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, Педагогічний факультет, Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти. Херсон : ХДУ, 2020. 59 с.
- 76.Савченко М. Особливості комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку. Наук. записки Тернопільського нац. пед. унту. Сер. : Педагогіка. 2009. № 1. С. 52–55.
- 77.Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів (за ред. О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін; наук. керівник акад. А. М. Богуш) Тернопіль: «Мандрівець», 2015. 200 с.
- 78.Сенько І. В. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності: магістер. робота; науковий керівник О. В. Шаповалова. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 82 с.
- 79.Синиця О. Толерантність як складова соціальної компетентності дошкільника. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2011. № 7. С. 8-12.
- 80.Скрипник Н. Виховання толерантних взаємостосунків дітей старшого дошкільного віку. Умань: ПП Жовтий, 2015. 182 с.
- 81.Смольникова Г.В. Особливості спілкування дошкільників з дорослими і дітьми. Дошк. виховання. 2016. 11. С. 14–15.
- 82.Сорока Х.. Методи формування гуманних взаємин у дітей дошкільного віку. Головний редактор. №3. С. 142.
- 83.Таргоній А.Ю. Аналіз наукових підходів до проблеми формування гуманних стосунків між хлопчиками і дівчатками дошкільного віку.

- Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців. Рівне, 2018. С. 170–172.
84. Терещенко О. П. Виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2012. № 1.16. С. 322–328.
85. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
86. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навчально-методичний посібник / Авт. кол-в : О. Л. Кононко, В. О. Луценко, С. П. Нечай, З. П. Плохій та ін. – К. : «Імекс-ЛТД», 2013. 260 с.
87. Эльконин Д. Б. Психология игры. Д. Б. Эльконин. М. : Владос, 1999. 360 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стимульний матеріал до методики «Картинки» (Є. Смірнова)

Список дітей експериментальної та контрольної груп

Експериментальна група дітей			Контрольна група дітей		
№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Вік	№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Вік
1.	Сашко Є.	5,4	1.	Поліна Л.	5,4
2.	Данило І.	5,9	2.	Данило І.	5,3
3.	Микита До.	5,1	3.	Марк П.	5,8
4.	Рома Г.	5,5	4.	Аня Л.	5,4
5.	Аліна Н.	5,8	5.	Олена К.	5,6
6.	Ангеліна О.	5,4	6.	Лев П.	5,3
7.	Федір У.	5,2	7.	Кирило Х..	5,2
8.	Альоша П.	5,6	8.	Іра Г.	5,8
9.	Ваня Ш.	5,2	9.	Рома Г.	5,9
10.	Аня Л.	5,8	10.	Артем З.	5,4
11.	Кирило Х.	5,2	11.	Леонід Г.	5,3
12.	Олена До.	5,0	12.	Тарас З.	5Д
13.	Лев П.	5,7	13.	Яна Ф.	5,9
14.	Іра Г.	5,8	14.	Влад П.	5,10

Список дітей експериментальної та контрольної груп

Експериментальна група дітей			Контрольна група дітей		
№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Вік	№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Вік
1.	Сашко Є.	5,4	1.	Поліна Л.	5,4
2.	Данило І.	5,9	2.	Данило І.	5,3
3.	Микита До.	5,1	3.	Марк П.	5,8
4.	Рома Г.	5,5	4.	Аня Л.	5,4
5.	Аліна Н.	5,8	5.	Олена К.	5,6
6.	Ангеліна О.	5,4	6.	Лев П.	5,3
7.	Федір У.	5,2	7.	Кирило Х..	5,2
8.	Альоша П.	5,6	8.	Іра Г.	5,8
9.	Ваня Ш.	5,2	9.	Рома Г.	5,9
10.	Аня Л.	5,8	10.	Артем З.	5,4
11.	Кирило Х.	5,2	11.	Леонід Г.	5,3
12.	Олена До.	5,0	12.	Тарас З.	5Д
13.	Лев П.	5,7	13.	Яна Ф.	5,9
14.	Іра Г.	5,8	14.	Влад П.	5,10

Продовження Додатку В
Таблиця 2

Протокол опитування Методика «Секрет».
Експериментальна група дітей
Констатувальний експеримент

№ п/п	Діти, які обирали														Загаль не У вборі	Число взаємн их вборів	Стат ус.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0	1 1	1 2	1 3	1 4			
1.		A					3						3		3	0	II
2.				3					C +						2	1	III
3.	3				C +					3					3	1	II
4.	A									B +	У			A	4	1	II
5.			3 +	A				A				C +		3	5	2	II
6.			B		A							B +			3	1	II
7.								C +	A					У	3	1	II
8.							B +						A		2	1	III
9.	У	B +								A +					3	2	II
10.				B +						B +					2	2	III
11.															0	0	IV
12.					B +	A +									2	2	III
13.			A					У							2	0	III
14.											A				1	0	III
															35	14	

Позначення у таблиці:

«+» - взаємний вибір;

«А» - вибір картинки;

«В» - вибір картинки з двох, що залишилися; «3» - картинка, що залишилася.

Продовження Додатку В
Таблиця 3

Протокол опитування Методика «Секрет».
Констатуючий експеримент
Контрольна група дітей

№ п/п	Діти, які обирали														Загальне у виборі в	Число Взаємних виборів	Статус.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14				
1.			А													1	1	III
2.			З						А	з		А				4	0	II
3.	А							З								2	1	III
4.		З				з		У			В					4	2	II
5.											з	С	А	У		4	3	II
6.				С												1	1	III
7.									А							1	0	III
8.		А					А					У				3	0	II
9.														З		1	0	III
10.	З							А								2	0	III
11.	У		У	А	С					У						5	2	II
12.		У			А		З		З							4	1	II
13.				У	В									А		3	2	II
14.						А								з		2	1	III
																37	14	

Позначення у таблиці:

«+» - взаємний вибір;

«А» - вибір картинки;

«В» - вибір картинки з двох, що залишилися;

«З» - картинка, що залишилася

Продовження Додатку В
Таблиця 4

Протокол опитування Методика «Секрет».
Контрольний експеримент
Експериментальна група дітей

№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Діти, які обирали														Зага льне у вибо рів	Ч и с л о в з а с	С т а т у с
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14			
1.	Сашко Є.		В		В				З		А	А		А		6	3	І
2.	Данило І.	А			з					З				В		4	3	ІІ
3.	Микита До.						в							С		2	1	ІІ
4.	Рома Г.	В	А					С								3	3	ІІ
5.	Аліна Н.													з		1	1	ІІ
6.	Ангеліна О.					А								А	С	3	3	ІІ
7.	Федір У.				А				А			У				3	2	ІІ
8.	Альоша П.							А		А				С		3	3	ІІ
9.	Ваня Ш.					У										1	0	ІІ
10.	Аня Л.														У	1	0	ІІ
11.	Кирило Х.	з		в							З					3	2	ІІ
12.	Олена До.			з			з		В	У	У				А	6	3	І
13.	Лев П.		С			з										2	2	ІІ
14.	Іра Г.			А			А							В		3	3	ІІ
	Всього:															41	2	

Позначення у таблиці:

«+» - взаємний вибір;

«А» - вибір найкрасивішої картинки;

«В» - вибір найкрасивішої картинки з двох, що залишилися;

«З» - картинка, що залишилася.

Продовження Додатку В
Таблиця 5

Протокол опитування Методика «Секрет».
Контрольний експеримент
Контрольна група дітей

№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Діти, які обирали														Загальне у виборів	Число взаємних виборів	Статус
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14			
1.	Поліна Л.							3						3		2	0	III
2.	Данило І.	3		в+											А+	3	2	II
3.	Марк П.		А+										У			2	1	III
4.	Аня Л.					В+			А+	3+	в					4	3	II
5.	ІраШ.			з	С+		А+	А			з	в	з			6	2	I
6.	Лев П.			А		з+								А		3	1	II
7.	Кирило Х													У	3	2	0	III
8.	Іра Г.				в+			У						з+		3	2	II
9.	Рома Г.	А					3									2	0	III
10.	Артем З.	У			А+				У	У						4	1	II
11.	Леонід Г.													А+		1	1	III
12.	Тарас З.								з+				А+			2	2	III
13.	Яна Ф.		3			А				3						3	0	II
14.	Влад П.		в+								А					2	1	III
	Всього:															39	16	

Позначення у таблиці:

«+» - взаємний вибір;

«А» - вибір найкрасивішої картинки;

«В» - вибір найкрасивішої картинки з двох, що залишилися; «3» - картинка, що залишилася.

Протокол опитування за методикою «Малюнки».
Контрольний експеримент.
Експериментальна група дітей

№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Висловлювання дитини	Бали	Сумарний бал	рівні
1.	Саша.	- сказав би, так не можна чинити - домовився б із ними 3 - нічого страшного, може лялька вже підламана була 4 - не ображатимуся на нього	2 2 2 2	8	в
2.	Данило Д.	1 - поговорив би з ним про поганий вчинок 2 - сказав би, що вони погано надходять 3 - образився б на неї 4 - не став би ображатися і пробачив його	2 2 1 2	7	в
3.	Микита До.	1 - сказав би ти злодій, розвернувся і пішов 2 - сказав би ви погані друзі, пішов від них 3 - перестав би дружити 4 - швидше за все, пробачив би його	1 1 1 2	5	с
4.	Рома Г.	1 - когось попросив би забрати - навіть не знаю, адже битися погано - образився 4 - напевно, образився	1 1 1 1	4	с
5.	Аліна Н.	1 - поговорила б з ним, так не можна робити 2 - прикро 3 - тата попрошу полагодити 4 - нічого, давай будувати разом	2 1 1 2	6	с
6.	Ангеліна О.	- Скажу, щоб так більше не робив - пішла б від них до інших дітей 3 - полагодила б 4 - скажу йому бути обережним і дивитися	2 1 2 2	7	в
	Федір У.	1 - розповів, що можна попросити ввічливо 2 - піду до інших дітей 3 - не знаю навіть, така ситуація 4 - попросив би вибачитися	2 1 1 2	6	с
8.	Альоша П.	1 - попросив би віддати - домовився б із ними - точно не можу сказати 4 - звичайно прикро	2 2 1 1	6	с
9.	Ваня Ш.	1-я б сказав, що так не можна чинити 2 - образився б на них	2 1	6	с

		3 - прикро дуже	1		
		4 - пробачив би його, він же ненароком	2		
10.	Аня Л.	1 - поясню, що це поганий вчинок 2-з іншими гратиму 3 - може вона не спеціально, вибачила 4 - побудувала нову	2 1 2 2	7	В
11.	Кирило Х.	1 - пояснив би йому, що чужі речі брати не можна 2-а знайду інших дітей, які будуть зі мною грати 3 - попрошу тата налагодити 4 - вибачив би його	2 1 2 2	7	В
12.	Олена Д.	1 - я б з ним поговорила, що він не правий 2-я б їм сказала, будь ласка, прийміть мене в гру 3 - не думаю, що вона зробила це спеціально, пробач 4 - давай побудуємо нову	2 2 2 2	8	В
13.	Лев П.	1 - розповів, що так не роблять 2 - став би пояснювати, що вони погано надходять 3 - навіть не знаю 4 - образився, я ж будував	2 2 1 1	6	С
14.	Іра Г.	1 - образилася 2 - не стала б з ними більше розмовляти 3 - полагодила б її 4 - скажу, сам зламав, сам лад	1 1 2 2	6	С

Протокол опитування за методикою «Малюнки».

Контрольний експеримент.

Контрольна група дітей

№ п/п	Ім'я, прізвище дитини	Висловлювання дитини	Бали	Сумарний бал	Рівні
1.	Поліна Л.	1 - розповіла б мамі 2 - сказала б, будь ласка, прийміть мене 3 - заплакала б 4 - вибачила його	1 2 1 2	6	С
2.	Данило І.	1 - розповіла мамі 2 - свою б гру вигадала і покликала іншим 3 - розповіла вихователю 4 - знову б побудувала	1 2 1 2	6	С
3.	Марк П.	1 - відібрала у нього 2 - до інших дітей пішла	0 1	3	Н
		- татові розповіла - Образилася б	1 1		

4.	Аня Л.	- став би забирати - сказав би чарівне слово - Вдарив би - Збудував би заново	0 2 0 2	4	Н
5.	Олена К.	1 - сказала б: віддай, будь ласка, іграшку 2 - я б з ними більше не грала 3 - заплакала 4 - сказала, давай разом побудуємо	2 1 1 2	6	С
6.	Лев П.	1 - розповіла б мамі 2 - знайшла б інших дітей 3 - скажу їй, що так не роблять 4 - разом збудуємо іншу	1 1 2 2	6	С
7.	Кирило Х..	1 - розповів би вихователю 2 - став би просити взяти в гру 3 - дрібниці, помирився б з нею 4- пробачив би	1 2 2 2	7	В
8.	Іра Г.	1 - наздогнав його та забрав 2 - сказав би: я з іншими гратиму 3 - не знаю 4 - побудував би нову	0 2 1 2	5	С
9.	Рома Г.	1 - заплакала б 2 - заплакала б 3 - образилася 4 - покаржилася вихователю	1 1 1 1	4	Н
10.	Артем З.	1 - розповів би, що є чарівні слова 2 - пішов від них до інших дітей 3 - пробачив 4 - сказав, будь ласка, побудуй новий замок і більше так не роби	2 1 2 2	7	В
11.	Леонід Г.	- покликав би когось із дорослих - розповів про них виховательці - зроблю сам - попросив би вибачитися	1 1 2 2	6	С
12.	Тарас З.	1 - сказав би так не можна 2 - пішов би від них 3 - сам полагодив би ляльку 4 - я б побудував іншу	2 1 2 2	7	В
13.	Яна Ф.	1 - заплакала б - нічого - вмовлю зробити 4 - побудую нову	1 1 2 2	6	С
14.	Влад П.	1 - сказав би не можна так робити 2 - не знаю 3 - дуже образився 4 - побудуємо разом заново	2 1 1 2	6	С